

**Mühendislik
Mimarlık
Öyküleri-2**

ISBN: 9944-89-127-4

Sayfa Tasarımı: Dijle Konuk

Baskı:

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

Atatürk Bulvarı No: 131 Kat: 9

Bakanlıklar 06640 ANKARA

Tel: 0312 418 12 75

Faks: 0312 417 48 24

Web: www.tmmob.org.tr

E-Posta: tmmob@tmmob.org.tr

Mayıs 2006

İÇİNDEKİLER

Sunuş	5
Önsöz	7
Kömüre Giden Demiryolu <i>Ekrem Murat ZAMAN</i>	11
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sanayi Politikaları ve SÜMERBANK <i>Mahmut KİPER</i>	23
Refik Fenmen: Mühendisliği ve Eğitimi ile Örnek Bir Fen Adamı <i>Nermin FENMEN</i>	49
Beyaz Şekerin Acılaşan Öyküsü <i>İbrahim GÜNAYDIN</i>	61
Cumhuriyet'in Kuruluşundan Bir Mühendislik Öyküsü Cam Sanayimiz <i>Dr. Baha KUBAN</i>	87
İzettin Silier ile Odalarımız ve Biz	99
Sevinç - Hüzün Sarmalında Bir Topraksu Öyküsü <i>Baki Remzi SUIÇMEZ</i>	129
F. Behçet YÜCEL ile Yüksek Gerilimli Yıllar	175
Aydın Köksal: Bilişime ve Bilim Dilinin Türkçeleşmesine Adanan Bir Yaşam	187
Seydişehir Alüminyum <i>Dr. Erdemir KARAKAŞ</i>	207
Bir AR-GE Öyküsü; ORDOT Projesi <i>Prof. Dr. Nuri SARYAL</i>	235
Bir Döneme Tanıklık İstanbul-Hilton Otelinin Kuruluş Öyküsü <i>Perihan KİPER</i>	255
İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ) Hikayesi <i>Doğan TEKELİ</i>	261
Türk Yüksek Mimarlar Derneği <i>Çetin ÜNALIN</i>	281

SUNUŞ

Ülkelerin kalkınmasında ve gelişmişlik düzeylerinin yükseltilmesinde mühendislik ve mimarlık alanında verilen hizmetler son derece önemli işlevlere sahiptir. TMMOB'nin kuruluşunun 50. yılında yayınladığımız "Mühendislik Mimarlık Öyküleri-I" adlı kitabımızda yer alan ve bilimin toplumla buluşturulmasına tanıklık eden öyküleri okurken, mühendislerimizin ve mimarlarımızın geçmişteki serüvenine tanıklık etmekle kalmayıp, aynı zamanda kalkınma tarihimizden de kesitler görmüştük.

Ülkemizde uygulanan ekonomik programın temel felsefesini, dünyada yaşanan gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirmek olanaklı değildir. Türkiye, uluslararası sermayenin istemlerine uygun olarak enerjiden habereleşmeye, eğitimden sağlığa, tarımdan sosyal güvenliğe kadar hemen tüm alanlarda yapısal bir değişim programına tabi tutulmaktadır. Ülkemizde de, kamuda yatırımsızlık politikaları ve çağdışı bir kamu yönetimi anlayışı egemen kılınmaktadır. Bu süreçte giderek artan bir ivmeyle sanayi yatırımı azalmakta, çiftçi tarladan uzaklaşmakta, çevre kirlenmekte, işsizlik oranı büyümekte, çıkan krizlerin sık ve dayanılmaz boyutları yoksullaşma sürecini kronik hale getirmektedir. Bu durumdan mühendisler, mimarlar ve şehir plancıları da büyük çapta olumsuz olarak etkilenmektedir. Umutsuzluğun aşılana çalışıldığı bu süreçte, mühendislerimizin ve mimarlarımızın sınırlı olanaklarla yarattıkları, yaratmaya çalıştıkları dünyadan birkaç kesit daha sunuyoruz sizlere.

Kömüre giden Demiryolu öyküsü ile top yekun kalkınma ve kaynakları doğru kullanma arayışı anımsanacak. Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi politikaları ve Sümerbank, Cumhuriyetin kuruluşunda yokluğu çekilen "3 beyaz"dan biri olan pamuğun ve tekstil sektörünün gelişimini aydınlatacak. Yokluğu çekilen "3 beyaz"dan bir diğeri olan şekerin acılaşılan öyküsünü okurken, sanırız buruk bir tat kalacak damaklarda. Toprağı ve suyu mühendislik çalışmalarıyla tanıma ve yönetme uğraşısı veren ve başarılı çalışmalara imza atan Topraksu'nun hüznü-sevinç sarmalında yaşanan öyküsünü okurken, geçmiş anlatılırken aslında geleceğe ışık tutulduğu görülecek. Aydınlık yüzler, değerli meslek büyüklerimiz bizlerle yokluk içinde yaşanan onurlu geçmişini paylaşacak. Aydın Köksal'ı okurken, bilişime ve bilim dilinin Türkçeleşmesine adanan bir yaşama tanık olunacak. Özelleştirilme kısıcında olan Seydişehir Alüminyum Tesislerinin kuruluşu ve işlevi, bizlere yeni ufuklar açacak. İstanbul-Hilton Otelinin kuruluş sürecinin mimarlık ve planlama açısından irdelenmesi, günümüze de ışık tutacak. TMMOB tarihinde önemli

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

bir yeri olan Mimarlar Odası Merkez ve Lokalinin öyküsü ise bizleri geçmişe götürecektir.

Mesleğimiz, bilim ve teknolojiyi toplumla buluşturan bir meslek. İnsan odaklı bir meslek. Sorumlulukları çok olan ama, o kadar da çok onurlu bir meslek. Biz mesleğimizi seviyoruz. Biz mesleğimizi yüceltenleri seviyoruz. Topluma yararlı hizmetler sunarak aramızdan ayrılanları saygıyla anıyoruz. TMMOB'yi ve Odalarımızı, toplumdan soyutlanmış seçkin mühendis, mimar ve şehir plancılarının örgütü değil, aksine toplumun içinde yer alan, onun bir parçası olarak toplumla etkileşim içinde bulunan bir okul olarak görüyoruz. Bu bağlamda, bir düşünce sistemi olan mühendislik ve mimarlık, "Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2" ile birlikte toplumla buluşturmaya devam ediyoruz. Öyküler ise, geçmiş anımsatmakla kalmayıp, geleceğin aydınlatılmasına da katkıda bulunmaya devam ediyor.

Üreterek büyüyen ve paylaşarak gelişen bir Türkiye'yi yaratmak, yeni başarı öykülerini gelecek kuşaklara aktarmak bizlerin görevidir. Dünyayı, ülkeyi ve yaşamı tanıyan, anlayan ve ona göre politikalar üreterek yaşama geçiren bir çalışma anlayışı içerisinde olan Yönetim Kurulumuz adına; umudun yeşermesine katkıda bulunan, kararlılık ve devamlılığın önemini gösteren, başarıyı yakalama ve çağdaş uygarlığa ulaşma inancını artıran bu öyküleri hazırlayan üyelerimize ve derleme işini özveriyle yürüten Mahmut Kiper'e, Nadir Avşaroğlu'na, Orhan Örcü'ye teşekkür ediyorum. Onlar bizim arkadaşlarımız. Kitabın hazırlanmasına emek veren teknik görevlimiz Bülent'e, yayın görevlimiz Dile'ye teşekkür ediyorum.

Umarız, meslektaşlarımız yeni bir başucu kitabına daha sahip olmaktan mutluluk duyarlar, çalışmalarında yeni ufuklar açılır. Dileriz, her çalışma döneminde bir yenisi hazırlanarak kullanıma sunulur da, mühendislik mimarlık öykülerinin yenilerini okuma fırsatı buluruz.

Mühendislik ve mimarlık öykülerinden her düzeydeki öğrenci arkadaşlarımızın yararlanması ve yeni başarı öyküleri yaratmanın düşlerini kurmaya başlamaları ise, özel beklentimizdir. Çünkü; biliyoruz: "Başka Bir Türkiye Mümkün."

Mehmet SOĞANCI
Yönetim Kurulu Başkanı
Mayıs 2006

ÖNSÖZ

2004’de çıkarılan, TMMOB’nin 50. yılı yayınlarından Mühendislik-Mimarlık Öyküleri-I kitabının sunuşunda, bu seri ile amaçlananlar şöyle aktarılmıştı; ülkemiz sanayi gelişiminde başarılı uygulamaları hatırlatmak ya da bilinmesini sağlamak, ülke kalkınmasının temeli olması gereken üretim süreçlerinde mühendis ve mimarların ne denli önemli olduğunu vurgulamak, bu süreçlerde yer alan meslekdaşlarımıza belki de gecikmiş vefa borcumuzu bir nebze ödemek .

Bu ikinci kitapta yer alan öykülerden bazılarında da sanayinin-Mustafa Kemal’in deyimiyle-’musuki sesleri’ şimdi duyulmuyor. Zira, Cumhuriyeti yeşerten bu işletmeler artık yoklar. İlk kitapta da belirtildiği gibi ‘Mühendislik Mimarlık Öyküleri’ serisinin önemli bir amacı da, tarihten silindiğini iddia edenlere, üretim ve mühendislik-mimarlık birikimimizin önemli yapı taşlarını oluşturan kuruluşların ne tarihten ve ne de hafızalarımızdan silinmediğini ve silinemeyeceğini göstermektir. Bu noktanın özellikle üzerinde durulması gereklidir. Çünkü, öykülerden öğrendik ki, Türkiye mühendislik-mimarlık tarihi kimi zaman ülke dışında bile hayranlıklar uyandıracak kadar olağanüstülükler taşımaktadır ve bir çok kez meslekdaşlarımız, dünyada pek az örneği görülecek şekilde özverili ve başarılı çalışmalarla önemli sonuçlar sağlamışlardır.

Ancak, ülkemizin bugünkü ekonomik ve teknolojik azgelişmişlik düzeyine bakıldığında şu soru büyük önem taşımaktadır;

Geçmişteki ulusal politikalarda ülke uzmanlarının birikim ve yetenekleri ne kadar dikkate alınmıştır ve geleceğin ulusal politikalarında ki temel unsurlar neler olmalıdır?

Bu bağlamda, geleceğimizi planlamada da ‘Mühendislik-Mimarlık Öyküleri’ serisinin önemli bir işlev göreceğini umuyoruz. Çünkü, ülkemizin günümüzdeki durumunun değerlendirilmesinde ne çeşit politika değişikliklerinin ve hangi değerlerin yok edilmesinin ya da değersizliklerin etkili olduğunu anlamakta olduğu kadar geleceğe ilişkin politika ve stratejileri oluştururken neler yapılması gerektiğinin de çok önemli ipuçlarını öykülerin satır aralarında bulacağımızdan artık hiç kuşkumuz yok.

Diğer kimi öykülerde mesleki birikimimizi yaratanlar, bize önemli dersler veriyorlar.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Türkiye Cumhuriyeti bu kitaplardaki pekçok öyküden anlaşılabilceği gibi, her türlü yokluğa yoksunluğa karşı, büyük mücadele ve emeklerle pek çok alanda mühendis ve mimarlığın en önemli unsurlarından olan 'üretim kültürü'nü edinmiş ve mühendislerimiz-mimarlarımız bu birikimlerini olanaklar ölçüsünde ülke ekonomisi ve halkının refahı için seferber etmiştir.

Ancak, ülkemizde yeterli kaynak ve önemin verilmemesinin de etkisiyle araştırma ve teknoloji geliştirme çabaları çok yetersiz kalmıştır. Bu kitapta yer alan bazı Ar-Ge öyküleri, fırsatlar tanındığında ülkelerin gelişmişliğindeki en önemli etkenlerden biri olan bu konuda da neler yapılabileceğinin güzel örneklerini vermektedir.

Evet, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarındaki öykülerde, savaşlarda insanını yitirmiş, iyice yorgun düşmüş, yoksul kalmış ancak bağımsızlığını kazanmış bir ülkenin, kimseye başeğmeden ayakta kalabilmek ve medeniyeti yakalamak için uyguladığı politikalar, bunlara inanmış bir halk ve olağanüstü mücadele örnekleri var. Politikalar, hem sanayi ve hem de tarımda verimli üretim koşullarını oluşturmak yönünde bugünün imkanlarıyla karşılandığında bile hayranlık uyandıracak uygulamalar içermekle kalmıyor, bununla aynı zaman diliminde halkın, lojman, spor tesisleri, modern ev aletleri, hatta yüzme havuzu ve daha nice günün en ileri medeniyet imkanlarıyla tanışması için de tüm gücünü seferber ediyor.

Gelişmeler görüldükçe ulusal sevinç, mutluluk, kıvanç ve inanç artıyor, yenilerini yapmak gücü böylece tazeleniyor.

Tüm bu mucizeleri kısa bir sürede gerçekleştirmek için sorgulayan, düşünen, üreten, yöneten, arkalarından gelecek yenilerini yetiştiren ve tüm bunlar için inisiyatif kullanabilen çekirdek insan gücünü, ülkede henüz hiçbir altyapı olmadığı için, genç Cumhuriyet, kuruluşunun daha ilk yıllarında elindeki kıt imkanlara rağmen yurtdışında yetiştiriyor. Ve daha gönderirken onlardan beklenen zor görevleri hem de ne veciz şekilde kafalarının içine sokuyor. İşte o kişilerden birinden bir anı;

'Yıl 1923. İstanbul Üniversitesinde öğrenci olduğum sıralar. Okul duvarında bir ilan görüyorum. Avrupa'ya talebe yollanacaktır. Allah Allah diyorum, ülke yıkık dökük, yıl 1923. Avrupa'ya talebe! Lüks gibi gelen bir şey, ama bir şansımı denemek istedim. 150 kişi içerisinde 11 kişi seçilmişiz. Benim ismimin yanına ATATÜRK "Berlin Üniversitesine gitsin" diye yazmış. Zaman geldi. Sirkeci garındayım, ama kafam öyle karışıkki gitsem mi kalsam mı, orda beni unuttur mu bunlar, para yollarlar mı, gurbet ellerde ne yaparım? Bir

an gitmemeye karar verdim, döndüm. O sırada bir müvezzi ismimi çağırdı "Mahmut SADI, Mahmut SADI, bir telgrafın var" telgrafi açtım, ATATÜRK'den, aynen şunlar yazıyordu "sizleri birer kıvılcım olarak gönderiyorum alevler olarak geri dönmelisiniz". Var mı böyle bir şey? 11 öğrencinin nerede, ne zaman, ne düşünebileceğini hesap edebilen bir lider, dünya lideri olmasın da ne olsun. Yıl 1923, biz evimizde bir çocuğumuzun huyunu değiştiremiyoruz bir huyunu. Tüm ülkenin huyu değişiyor. Bunla uğraşan bir insan yolladığı 11 öğrenci nerede, ne zaman, ne düşünebileceğini hissedebiliyor. Mahmut Sadi devam ediyor "gel de şimdi gitme, gitte orda çalışma, dünde bu ülke için canını verme"

Çok yorulduklar ama üretilenleri ve meydana getirilmesinde büyük emekleri geçen eserleri gördükçe bu mühendislerimiz, mimarlarımız tekrar güç kazandılar. Ama kimileri de büyük bedeller ödediler.

Kendilerinin hiç hatırlatmadığı ve bizlerin de pek dikkat etmediğimiz bu bedellerden belki de en önemlisini İbrahim Günaydın, Şeker Fabrikaları öyküsünde Ziraat Mühendisleri ile özdeşleştirerek şöyle anlatıyor;

'.....çoğunlukla çocuklarının büyüdüklerinden bile geç haberdar olabilmişlerdir. Özellikle fabrikaların taşra teşkilatlarında hizmet veren bu yiğit Anadolu insanları, yüz akı fedakar mühendisler, devlete ve millete hizmet etmek için çırpınırken, -işin tabiatı gereği- çocukları yeterli eğitimi alacakları okullardan uzakta kalmışlar ve çoğunlukla gönüllilerindeki meslekleri elde edememişlerdir. Bu çocuklarımız da, ebeveynleri kadar anılmaya ve övülmeye layıktırlar.'

Memleketin kalkınması peşinde koşarken, ülkenin çağı yakalaması için çaba gösterirken yerinden yurdundan, en sevdiklerinden ayrı düşenler, evlatlarına mahçup olanlar acılarına ülke sevgisi, mühendislik onuru ve doğrularını merhem ettiler, birçoğumuzun gördüğü ama üzerinde pek de durmadığı bu en acıtıcı yaralarını da kalplerine gömdüler, pek te paylaşmadılar.

İlk kitaptan tekrar edilmesinde yarar görülen bir diğer nokta da şudur; bu kitaplarda genellikle teknik mühendislik dili yerine, her kesimden insanların anlayabileceği öykü diliyle olayların aktarılması özellikle tercih edilmiştir. Bu nedenle mühendislik-mimarlık uygulamaları, sonuçları ve etkileri öykülerde gömülü olarak yer almaktadır.

Serinin bu ikinci kitabındaki öykülerin toplanmasında Nadir Avşaroğlu ve Orhan Özücü'nün büyük katkıları oldu. Hazırlık çalışmalarında önceki dönemlerdeki TMMOB Başkanımız Kaya Güvenç'den de destek aldık.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Kuşkusuz bu kitabın oluşumunda en büyük katkısı öykülerini bu kitapta paylaşan ve kimi öyküleri bize taşıyan meslekdaşlarımız sağladı. Kendilerine ve kitabın yayına hazırlanmasında büyük emekleri geçen Bülent Akça ve Dijle Konuk'a teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Mühendislik-Mimarlık Öyküleri-I kitabında belirtilen serinin devamının gelmesi ümidini - bu ikinci kitapla gerçekleştirmekten duyduğumuz sevinçle-geleceğe artık daha güvenle taşıyoruz.

Öyküleri beğeneceğiniz umuduyla.....

Mahmut KİPER

Mühendislik-Mimarlık Öyküleri-II Kitabı
Koordinatörü

Kömüre Glden Demiryolu

Ekrem Murat Zaman
Maden Mühendisi

Demir Ağlarla Ördük Anayurdu Dört Baştan

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin, 50. kuruluş yılı anısına "mühendislik mimarlık öyküleri - 1" adıyla yayınladığı kitapta Aydın Engin, 23 inançlı insanı ve o insanların yaptığı devrim otomobillerinin öyküsünü anlatıyor. *"Devrim otomobili küçük bir ütopyaydı" diyor. "...Bu günün Türkiye'sinde böylesi öykülere ekmek kadar, su kadar gereksinin olduğunu" belirtiyor. Usta gazeteci, Devrim otomobili öyküsünü; "Çıktık açık alınla / On yılda her savaştan... diye başlayan, yoksulluk, gerilik çemberini kırmak için silkinmesini bilmiş bir halkın öz güvenini anlatan bir marş..." sözleri ile bitiriyor.*⁽¹⁾

Cumhuriyeti kuranlar, Cumhuriyet Devrimlerini yapanlar gelecek için bir proje ileri sürüyor. Projenin lideri Mustafa Kemal, Millet Meclisinin 1 Mart 1922 tarihli toplantısında: "İktisad hayatının (ekonomik yaşamın) faaliyet (etkinliği) ve zindegisi (canlılığı) ancak münakale vasıtalarının (ulaşım araçlarının), yolların, şimendiferlerin (demiryollarının), limanların hali ve derecesiyle mütenasiptir (orantılıdır)" diyor. Aynı tarihlerde gazetelere verdiği demeçte: "Memleketin bütün merkezleri yekdiğerine az zamanla şimendiferle bağlanacaktır. Mühim maden hazineleri açılacaktır. Memleketimizin baştan nihayete kadar harap manzarasını mamureye tahvil etmekten ibaret olan gayenin temel taşları her yerde gözleri tesrir (sevindirme) edeceğini" belirtiyor.⁽²⁾

Dağları delen, demiri serenlerin kaleminden aktarılan, 1930'lu yıllarda demiryolu üzerindeki kömür ve demir öyküsü de "böylesi öykülerden". Demiryolu üzerine olunca konu, akla 10. yıl maşının unutulmaz dizeleri geliyor. **"...Demir ağlarla ördük Anayurdu dört baştan."** Bu dizedeki övünç ve bu övüncün haklı gururu, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tarihsel öyküsüyle, "Kömüre Giden Demiryolu" yapımında gizli....

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Demiryolu

Kömüre ve demire giden raylar üzerindeki öykünün ilk makasını atmadan önce, Cumhuriyetin ilk yıllarında önemsenen demiryollarının tarihine kısaca göz atalım.

Cumhuriyet öncesi çeşitli yabancı şirketler tarafından inşa edilen demiryolu hattının 4000 km.lik bölümü, Cumhuriyetin ilanı ile belirlenen ulusal sınırlar içinde kalmıştır. Türkiye Cumhuriyetine, yabancı şirketlere ait 2.282 km.lik normal genişlikte hat ve 70 km. uzunluğunda dar hat ile devletin yönetiminde olan 1.378 km.lik normal genişlikte hat kalmıştır.⁽²⁾

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

24.5.1924 tarihinde çıkarılan 506 sayılı kanun ile “Anadolu–Bağdat Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi” kurulur. 10 Ekim 1924 tarihinde Ankara–Sivas Demiryolu normal hatta çevrilmeye başlanır.⁽³⁾

Cumhuriyetin elinde kalan ve büyük bir bölümü yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolu 1927’de satın alınarak ulusallaştırılır. 23 Mayıs 1927 tarih ve 1042 sayılı yasa ile “Devlet Demiryolları İdare-i Umumiyesi” kurularak demiryollarının işletilmesi ve yapımı tek elde toplanır. Daha sonra limanlar da birleştirilerek 1 Ocak 1929 tarih, 1483 sayılı yasa ile “Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü” adını alır. ⁽⁴⁾

1953 yılına kadar katma bütçeli bir devlet idaresi şeklinde yönetilen Kuruluş, 29.7.1953 tarihinden itibaren 6186 Sayılı Kanunla Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD) adı altında Kamu İktisadi Devlet Teşekkülü haline getirilir.⁽⁵⁾

Kömür Havzasının Anadolu’ya demiryolu ile bağlanmasını konu alan öykümüz devletleştirme öncesinde başlar... Demiryolları Cumhuriyet’ten önce çeşitli yabancı şirketler tarafından inşa edilerek işletilirken, Adapazarı–Ereğli hattı düşüncede kalır; o zaman da tamamlanamaz... Osmanlı Başkenti İstanbul, Ereğli’ye demiryolu ile bağlanamaz.⁽⁶⁾ Fakat, Cumhuriyetin başkenti Ankara, -Ereğli’ye bağlanamasa da- demire ve kömüre bağlanır.

1930’lu yıllarda Tünel kazı çalışmaları.

Ankara–Ereğli Demiryolu Hattı

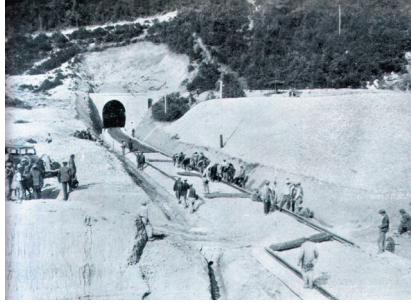
Ankara–Sivas Demiryolu’nun normal hatta çevrilmeye başlamasının ardından, 13 Aralık 1925 tarihinde “Ankara–Ereğli demiryolu hattı” hakkındaki 1314 sayılı yasa çıkarılır. Ankara–Sivas demiryolu üzerindeki Irmak İstasyonundan ayrılarak Zonguldak’a ulaşacak bu hattın kurulması, Cumhuriyet Hükümeti’nin yurt kalkınmasındaki ideallerinden biridir. “Kömüre Giden Demiryolu” projesi, Irmak–Filyos ve Filyos–Ereğli olmak üzere, karşılıklı iki kısımdan oluşmuştur.

Irmak-Filyos Demiryolu Hattı

Irmak-Filyos Demiryolu Hattı, 7 Şubat 1927 tarihinde İsveç-Danimarka grubu Mohapp Şirketi'ne ihale edilir. Demiryolu yapımına, Mayıs 1927'de Filyos' a iskele kurulmasıyla başlanır. 1927' de demiryolu için iskele yapılırken Filyos'a liman yapılması düşünülür, fakat yapılan incelemeler sonucu demiryolunun Ereğli' ye bağlanacak olması nedeniyle vazgeçilir. (7)

Sivas hattının ilerlemesi ve ulaşımın karadan yapılmasında kolaylık görülmesi üzerine, Irmak'tan Filyos'a uzanacak demiryolu hattının diğer ucu Irmak İstasyonu'ndan Çankırı'ya doğru devam eder. Irmak' tan Çankırı'ya kadar 102.255 m.lik demiryolu kısmı 23 Nisan 1931'de işletmeye açılır.

Filyos tarafından gelen demiryolu yapımı 1930 yılında Balıksık İstasyonuna, 1934 yılında da Eskipazar'a ulaşmıştır. Demiryolu yapımı, Batıbel Tünelinin beklenmesi nedeniyle bir süre Eskipazar' da durdurulur.

Tünel ağzında balast deposu

Çankırı-Çerkeş arasında, 3444 metre boyuyla demir yollarımızın en uzun tüneli olan Batıbel Tünelinin açılıp tahkimatının yapılmasının ardından 1935 yılında hat, Çankırı'dan Çerkeş'e ulaşır. İki taraftan ilerleyen yapım çalışmaları Eskipazar istasyonunda birleşir. (8)

Irmak-Filyos arasında karşılıklı yapılan, 391 km. uzunluğundaki demiryolu hattı; 27 istasyon, 1368 menfez ve köprü, 8800 m. uzunluğunda 37 tünel yapımı ile 12.11.1935 tarihinde tamamlanır. 14 Kasım 1935 tarihinde hizmete açılır. Filyos'ta düzenlenen açılış törenine Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya da katılmıştır. (9)

Nafia Vekili Ali Çetinkaya Çatalağzı'nda

Bu arada, demir-kömür (yani Filyos-Ereğli) bağlantısı da kaçınılmaz hale gelmiştir. Demiryolu önce birinci demire ulaşacak sonra kömürle bağlantı kuracaktır.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

“Mühendislik mimarlık öyküleri-1” isimli kitapta Mahmut Kiper tarafından kaleme alınmış “Fabrikalar Kuran Fabrika Kardemir ve Türkiye Cumhuriyeti Demir – Çelik Öyküsü” de var. Bu öykü de, Aydın Engin’in; “ekmek kadar, su kadar gereksinim olduğunu” söylediği **“böylesi öykülerden”**. Kiper, Demir – çelik tesisleri kuruluş yerinin belirlenmesini şu şekilde anlatıyor;

“...önerilen ilk kuruluş yeri Ereğli’dir. Daha sonra, kesin kuruluş yerinin tespiti için Sümerbank ve Askeri Fabrikalar uzmanlarından bir heyet seçilir. Yer seçimi için oluşturulan heyette **Vedat Akdoğan, Hasan Osman Kırac** ve **Selahattin Şanbaşıoğlu** bulunmaktadır. İncelemelerin sonunda ‘tesis Zonguldak’ta kurulsun’ derler.”⁽¹⁾

1932 yılında Demir Çelik Fabrikası’nın kurulacağı yer için; Kömür Havzası-na yakın olması, bölgenin jeolojik açıdan uygunluğu, demiryolu güzergahı içinde yer alması ve askeri açıdan ise sütte gerisinde olması nedeniyle Zonguldak’ın 70 km. iç kesimindeki Safranbolu ilçesinde, Soğanlı ve Araç çaylarının kesiştiği yerdeki Karabük köyü uygun yer olarak bulunur.

Başbakan İsmet İnönü, 3 Nisan 1937 tarihinde Ankara’dan Karabük’e trenle gelecek, Türkiye’nin ilk entegre demir-çelik tesisi, Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın temelini atar. (10)

Hasan Usta’nın deyişle: ...Divriği madeniyle Zonguldak kömürü buluşmuş; Karabük’te düğün dernek kurulmuş...” tur.

Filyos-Ereğli Demiryolu Hattı

Bu dönem (1929-1939), ‘devletçi sanayileşme dönemi’ olarak anılır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında (1933-1937) işletmelerin devletçe kurulması strateji olarak benimsenir. İşte böyle bir dönemde Ankara-Ereğli demiryolu hattının tamamlanmasını da karar altına alan, 23 Mayıs 1933 tarihli ve 2214 sayılı **“Filyos-Ereğli demiryolu kısmının yapımı ve Ereğli’ ye bir liman yapımına dair”** yasa çıkarılır.⁽¹¹⁾

4 maddeden oluşan bu yasanın 1. Maddesi ile: **“Filyos istasyonundan başlayarak Zonguldak yolu ile sahili takiben Ereğli’ye müntehi (ulaşan) ve inşaatına başlanmasından itibaren en çok dört senede ikmal edilmek üzere normal genişlikte bir demir yolu inşası için (20.000) liranın ve keza (yine bunun da) inşaatına başlanmasından itibaren en çok altı sene zarfında ikmal edilmek (içinde tamamlanmak) üzere Ereğli limanının inşası ve teçhizatı için (10.000.000) liranın sarfına mezuniyet verilmiştir.”** Yasanın 2. Maddesi ile de: **“Birinci maddedeki işler için her sene ödenecek miktarda on sene Nafia bütçesine konmak üzere gelecek senelere sari taahhütlere girmeğe**

ve vadeleri inşaat müddetlerine bağlı olmamak ve resülmali (faiz getiren para) bu miktarları geçmemek üzere icabında Ziraat bankası kefaleti ile bono çıkarılmasına mezuniyet verilmiştir. Bu bonolara kefil olmak hususunda Ziraat bankası hakkı takdirini kullanır" hükmü getirilir.⁽¹²⁾

Filyos-Ereğli Demiryolu ilk etapta, Filyos-Çatalağzı ve Çatalağzı-Zonguldak olmak üzere iki kısımdan oluşturulur.

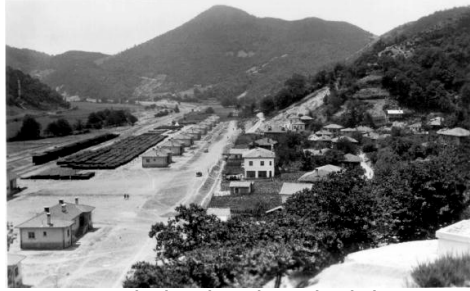
Kömüre giden karatren

Nafia Vekâleti 1937 tarihli, seri: 5, sayı:8 ile çıkardığı yayın olan "Kömür Hattı Filyos-Zonguldak Kısım" adlı rapordan edinilen bilgiye göre: Çatalağzı-Ereğli hattı elektrikle (tüneller 55 cm. daha yüksek), Çatalağzı-Filyos-Irmak hattı buharlı lokomotif işletilecek şekilde projelendirilir.

Filyos-Zonguldak demiryolu inşaat müteahhidi, Yüksek mühendis Abdurrahman Naci Demirağ'dır. İnşaatı, mühendis olarak da Ata, Hayri Kayadelen, Nuri Dağdelen, Kadri Çelikiz, İrfan, Osman Küsef çalışmıştır.⁽¹³⁾

Filyos-Çatalağzı Demiryolu

Filyos-Çatalağzı demiryolunun ihalesi 8.8.1934'te yapılır. 19.11.1936' da Çatalağzı'na kadar olan kısmı işletmeye açılarak trenle kömür nakliyatı başlar. Aynı tarihte Normal hat, manevra ve depo hattı, kömür tahmil istasyonu ile elektrik lokomotifleri içtinap (sakınma) hattı olmak üzere dört hattın oluşan Çatalağzı Garı da büyük teşkilat istasyonu olarak tamamlanır.

38 makaslı, çok özel projelendirilmiş Çatalağzı Garı. (1936)

14.684 m. uzunluğundaki, Filyos-Çatalağzı kısmında toplam 3.236 m. tünel sürülmüştür. 2.100.000 TL. harcanan bu kısmın maliyeti yol malzemesi hariç 140.000 TL/km. yol malzemesi ve ferşi (ray döşemesi) dahil 161.000 TL/km. olur.

Çatalağzı-Zonguldak Demiryolu

Zonguldak istasyonu yapım çalışmaları. (1937)

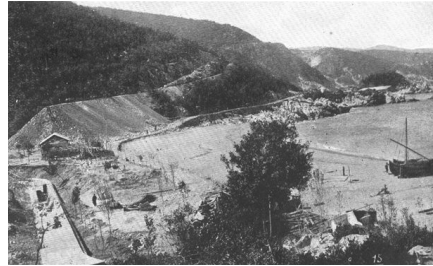
Çatalağzı-Zonguldak demiryolunun ihalesi 25.5.1935'te yapılır. 12 Ağustos 1937'de tren; İncirsuyu'nda, Türkocağı Spor Sahasının bulunduğu yerde yapılan istasyona törenle girer. 10.249 m. uzunluğundaki Çatalağzı-Zonguldak kısmında ise toplam 3.764 m. tünel sürülür. 2.950.000 TL. harcanan bu kısmın maliyeti, yol malzemesi hariç 295.000 TL/km., yol malzemesi ve ferşi (ray döşemesi) dahil 316.000 TL/km. olur.

Filyos-Çatalağzı kısmına oranla bu kısımdaki maliyet yüksekliğinin, tünel fazlalığı ve jeolojik yapı nedeniyle tünellerde karşılaşılan sorunlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bir kısmı kömür içinde sürülen tünellerin kenar ayakları iki sağlam kaya üzerine betonarme köprülerle sağlamlaştırılmış olduğu "Kömür Hattı Filyos-Zonguldak Kısmı" adlı raporda belirtilmektedir.

Söze konu raporda, tünellerde karşılaşılan zorlukların en belirgin örneğinin 16 numaralı, Zonguldak istasyonuna çıkan son tünelde yaşandığı belirtilmektedir. 1.487 metre uzunluğundaki, şehrin altından geçen son tünelin kömür damarlarını kesmesi ve kalker boşluklarına rastlaması nedeniyle büyük sorunlar yaşanmıştır. Çıkarılan hafriyatın tünelin her iki yakasında uzak noktalara taşınması sorunların başında gelmektedir. Çatlaklar arasına sıkışmış killi kalkerlerden oluşan kısmın hafriyatı sırasında büyük kütleler halinde tavanın düşmesi sıkıntılar yaratmış, bu nedenle tünel hafriyatı çoğunlukla ahşap iksalı (tahkimatlı) yürümüş ve bazı yerlerde buvazaj (tahkimat işi) önem kazanmıştır.

Türkali köyünde, 6 metrelik kemerli köprü

Mağarasının su akarı, Kapuz kumsalı. (1936)

Bu tür sahalarda toplanan sular kalker boşluklarından akmaktadır. Bu boşlukların önemli bir kısmı tünel güzergahına rastladığından, bu sular tünel kanallarına alınmış ve profil haricinde kalan boşluklar da blokajla doldurulmuştur. Tünelin Filyos tarafının kalker, Zonguldak tarafının kumtaşı ve konglomera olduğu tespit edilir. 63 kömür ocağından bir maden mühendisi görevlendirilerek, kömür damarlarının eğimleri ve kesitleri çıkarılır. Tünel kazı sırasında karşılaşılan kömür damarlarını bir kısmının çalışılmış olduğu, bir damarda döşenmiş rayların alınmamış olduğu görülür.

Filyos–Zonguldak hattında toplam 7.000 m. uzunluğundaki 16 tünelde hafriyat toplamı 265.020 m³ tür. Toplam; 47.572 m³ kargir, 13.549 m³ beton, 466 m³ betonarme inşaatı yapılır. 9633 m³ blokaj ve betonarme aksam için, 67.044 kilo demir kullanılmış, 31.368 m² beton kalıbı, 6.454 m² derz ve 1.878 m² şap yapılmıştır. Tüneller için toplam 2.672.140 TL harcanmıştır. Filyos–Zonguldak demiryolu hattında yapılan 89 adet köprü için toplam 424.200 TL harcanmıştır. Hattın, Filyos–Zonguldak kısmında toplam 380.444 torba (19.022 ton) çimento, 104.675 kilo dinamit, 882.062 adet kapsül, 5.507 kilo barut, 1.063.610 m. Fitil kullanılmış ve 441.322 işçi yevmiyesi, 1.325.405 amele (vasıfsız işçi) yevmiyesi verilmiştir. (13)

Ray Feriyyatı

Ray feriyatı (döşeme işleri) yine iki kısımda yapılmıştır. Filyos–Çatalağzı kısmının Müttehidi **Asım Fahri Yolaçan**'dır. Döşeme işlerini mühendis **Necdet** ve **Selahattin Durusan** yapmıştır. Çatalağzı istasyonu da dahil olmak üzere 20.700 m. ray döşenmiş, 36 makas kurulmuş, 17.000 m³ ikinci tabaka balast döşenmiştir. Bu kısmın ray döşenmesi için 37.800 lira harcanmıştır. Çalışan işçi ve amele toplamı 18.900'dür. Kullanılan 12 m. boyundaki 39.52'lik ray 475 kilo gelmektedir. Ahşap traversler Derince'de emprenyemiştir.

Çatalağzı–Zonguldak kısmındaki inşaatın kontrolü için inşaat başmüdürü görev başında drezin kazası sonucu hayatını kaybeden Abdullah Tiryaki, Mühendisler **Yakup Kalgay**, **Adnan Özyol**, kısım mühendisleri **Yekta**, **Enver Başol**, **Orhan Güran**, **Fiedler**, **Bartaliç** ve **Şiddelhelm** çalışmıştır.

Merkez Teşkilatında, Demiryolları ve Limanlar İnşaat Başkanı mühendis **Razi Soyer**, yardımcısı Mühendis **Ferdi Çağan**, Fen heyeti Müdürü mühendis **İbrahim Demirseren**, büro şefi mühendis **Fuat Berkman** görev yapmıştır. Diğer mühendisler **Orhan Güran**, **Akif Bazoğlu**, **Mitrea** ve **Abdullah Çiner**'dir. (13)

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Filyos – Ereğli Hattı İnşaat Başmüdürlüğü
Fen Heyeti

Nafia Vekaleti Demiryolları İnşaat Dairesi
Fen Heyeti.

“Demir ağlarla ördük Anayurdu dört baştan” dizelerini haklı olarak ve övünçle seslendiren, **“böylesi öyküleri”** dağlara taşlara kazıyarak bize bırakan adlarını sayamadığımız isimsiz kahramanları ve fedakar meslektaşlarımızı, bir kez daha saygı ile anıyoruz.

Zonguldak-Ereğli Limanları Arasında Tren Ferisi

Ankara’dan Ereğli’ye kadar açılması düşünülen demiryolu Zonguldak’ta bitirilmişti. Ne yazık ki, Ereğli’nin demiryolu ile Zonguldak’a bağlanması mümkün olmamıştı. Demiryolu Zonguldak’ta bitirilmişti ama; 4.279 m. uzunluğundaki Kozlu-Zonguldak demiryolu Zonguldak Lavuarı ve limanına 1943 yılında, 15.559 m. uzunluğundaki Armutçuk-Ereğli Demiryolu da EKİ’nin Ereğli Limanına 1953 yılında taşıma hattı olarak bağlanmıştı.

Kozlu-Armutçuk demiryolu, 1944 yılında Kozlu Camisi’nin yanında durdurulmamış olsaydı Ereğli demiryolu ile Anadolu’ya bağlanmış olacaktı. Bu bağlantının sağlanamaması sonucu 1946 yılında hazırlanan Zonguldak Limanı raporuna göre, Ereğli Limanının Tefen (Devrek üzerinden Gökçebey) hattı ile demiryolu şebekesine bağlanması da düşüncede kalmıştı. Unutulmaması gereken şeyse, bu tarihlerde (önerilmiş olmasına rağmen) henüz Ereğli’ye Demir-Çelik Fabrikasının kurulmasının gündemde olmadığıdır. 1957’de tekrar önerilir ve yassı mamul hedefleyen ERDEMİR, 1965 yılında işletmeye açılır.⁽¹⁴⁾

1930'lu yıllarda "Kömüre Giden Demiryolu", karadan Ereğli'deki doğal limanına ulaşamayınca, 2005 yılı başında Zonguldak Limanı ile ERDEMİR Limanı arası denizden tamamlandı. Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı Demiryolları, Limanlar ve Havameydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü'nce planlanan Adapazarı-Ereğli demiryolu ile Ereğli-Zonguldak demiryolu projelerinin 2020 yılına kadar tamamlanmasını öngörülmüyordu.⁽¹⁵⁾ Fakat, demiryolu hattı inşaat maliyetinin çok yüksek olduğu gerekçesiyle bunun yerine Zonguldak-Ereğli Limanları arasında "Erdeniz" adlı tren (demiryolu) ferisi, Erdemir'in denizden demiryolu ile bağlantısını Zonguldak şehrinin içinden geçerek de olsa sağladı.⁽¹⁶⁾

Sonuç olarak: Yokluk ve olanaksızlıklar devresinde, iki dünya savaşı arasında, Kardemir de, Erdemir de henüz gündemde yokken, kömüre gitmek amacıyla 1925 tarihili "Ankara-Ereğli demiryolu hattı" projelendirmek, 1933 yılında henüz tamamlanmamış Kardemir'in yanından geçerek, Ereğli'ye ulaşmaya çalışmak. Sizce de **önce kömürü, sonra 2 demiri 80 yıl önce görmek** değil mi?

Kaynaklar

- (1)-TMMOB, 50. yıl "mühendislik mimarlık öyküleri-1", Kozan Ofset, 2004, Ankara.
- (2)- <http://www.tcdd.gov.tr/genel/tarihce.htm>
- (3)- Demiryol Aylık Mesleki Dergi, (Haziran 1969). Sayı: 521, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara.
- (4)- 2.Ulusal Denizcilik Şurası (Eylül -2000).
- (5)- etcdd.tcdd.gov.tr/genel/faaliyet/tarihce.pdf -
- (6)- Rirat DEDEOĞLU: (1/1994).Değerli Kağıt Tutkusu, Arkitekt dergisi.Sayı:410.
- (7)- M.ŞAVRAN: (1958). Karaelmas Diyarı Zonguldak Vilayeti.
- (8)- "Ereğli Havza-i Fahmiye Müdürlüğü" nün Zonguldak'taki Belediyelerle imar hakkındaki yazışmaları.
- (9)- Hasan ATAMAN: (2001). Çaycuma, Ekin Yayınları.
- (10)- CHP Zonguldak Vilayet İdare Heyeti Reisi Akın KARAOĞUZ: (1940).Zonguldak'ın İnönü gününden. Büyük İnönü Zonguldak'ta.
- (11)- Cumhuriyetin 10 yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası: (1933).TC. Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, İstanbul: Sanayi Nefise Matbaası.
- (12)- www.ereglidtv.net/haber/haber_ayrinti.asp?haber_no=307 - 18k -
- (13)- Kömür Hattı Filyos - Zonguldak Kısım, T.C. Nafia Vekâleti Neşriyatı,Seri:5, Sayı:8, (1937).
- (14)- Demiryolu Dergisi, Cumhuriyetin 17. yılının feyizli eserlerinden:(Zonguldak-Kozlu) demiryolu,(1940).
- (15)- www.f16.parsimony.net/forum27628/messages/3273.htm - 8k
- (16)- health.groups.yahoo.com/group/trafik/message/7318 - 15k

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

ÖZGEÇMİŞ

Ekrem Murat ZAMAN

14.11.1956'da Zonguldak'ta doğdu. Kapuz İlkokulu ve Fener Lisesi'ni bitirdi. 1976 yılında, Zonguldak Meslek Yüksek Okulu'nda okurken Zonguldakspor'un futbolcusu olarak EKİ'nin sporcu kadrosunda işe başladı.

Meslek Yüksek Okulu'nun ilk (1977) mezunlarından olan Ekrem Murat Zaman, askerlik görevini 1980 – 1981 yılları arasında önce Polatlı, sonra Kırklareli'nde tamamladı.

EKİ'de çalışan Meslek Yüksek Okulu mezunlarına uygulanan ve askerlik öncesinde başladığı 2 yıllık staj programını tamamlamasının ardından, İnsangücü-Eğitim Müdürlüğünde yapılan sınav sonrasında Başçavuş diploması aldı.

Maden teknikeri olarak 1983 yılında memuriyete geçti. 1989-1991 yılları arasında lisans eğitimimi tamamlayarak maden mühendisi oldu.

TMMOB Maden Mühendisleri Odası Zonguldak Şubesi'nde 34. dönemde yönetim kurulu üyesi, 35. dönemde de II. Başkan olarak görev yaptı.

1976 yılında başlayan çalışma yaşamına halen, TTK Kozlu Taşkömürü İşletme Müessesesi'nde maden mühendisi olarak devam ediyor.

TMMOB Maden Mühendisleri Odası 2005 yılı yayını "ZONGULDAK Kömür Havzasının İki Yüzyılı" adlı kitabın yazarı Ekrem Murat Zaman'ın, TTK Haber, Zokev Bülteni ve Pusula gibi aylık yerel dergilerde havza tarihiyle ilgili makaleleri yayınlandı.

Adres:

İncivez Mah. Özel İdare Loj. No:36/6.

67100 Zonguldak

ekremzaman@ttnet.net.tr

(0372) 2573957

0535 2833362

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sanayi Politikaları ve SÜMERBANK

Mahmut Kiper
Metalurji Mühendisi

Mustafa Kemal, Sümerbank Merinos fabrikasının açılışında şeref defterine şunları yazmıştı: 'Bu çok kıymetli fabrika milli sevinci artıracaktır.'

Biryerlerden başlamak ve başarmak için genç Cumhuriyetin belkide tek 'sermayesini' Mustafa Kemal işte bu sözlerle özetliyordu. İstiklal harbi sonrası hem de ne pahasına yoktan var edilen bağımsızlık ardından bu bağımsızlığı kalıcı kılmak için bir yandan üretmek öbür yandan çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak gerekiyordu. Üretmek ve kalkınmak. İyi de, bu da gene yoktan var edilmeliydi. Var olan, savaşımlardan azalmış, usanmış, yorgun, yoksul, 45 dolar milli gelirli çoğu köylü 12 milyon kadar Anadolu insanı, Osmanlıdan kalan borç, kırık dökük birkaç fabrika ve imar edilmeyi bekleyen bağımsız bir cumhuriyet. Ama atılan her adım, yoktan var edilen her baka ilerisi için umut demektir. İşte bu umutlardan yoklar var edildi, bir ülke yeni baştan yaratıldı.

Bu yazıda önce Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ülkenin gelişimi için sanayi politikalarının nasıl oluşturulduğu anlatılmaya çalışılmıştır ve anlatırken ufak yorumlar dışında çoğunlukla alıntılara başvurulmuştur. Bu ilk kısımdaki alıntıların bir çoğu, Prof. Dr. Bilsay Kuruç'un 'Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi' kitabından, diğer kısmı da Metalurji Mühendisleri Odası yayını 'Paydossuz Bir Yaşam- Selahattin Şanbaşıoğlu Anısına' ve TMMOB'nin 'Mühendislik-Mimarlık Öyküleri-1' kitaplarından alınmıştır.

Ardından, bu politikalarla Türkiye'nin endüstri çağını yakalamak için giriştiği büyük uğraşın öncülerinden , milli sevincin ve insanca yaşamın ülkemizde oluşmasının başaktörlerinden biri belkide birincisi olan Sümerbank'ın kısa bir öyküsü yer almaktadır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sanayi Politikaları

Önce Cumhuriyetin ilk yıllarındaki duruma bir bakalım.

Onlarca yıl süren savaşlar sonrasında insanların çocuklarının yetişip büyüyecekleri savaşa gitmeyecekleri bir yaşam arzusunu özetle Anadolu'daki durumu Falih Rifki Atay şöyle tanımlıyor;

'Anadolu'nun tenhaliğı bu halkın canlılık noksanlığından değildir. Devlete karşı üç kıta üstünde harp için tüm gençlerini kurban vermiştir.İsyanları bu hesaba katmıyoruz.Yıllarca tarlalar boş kalmıştır, ocaklar tütmemiştir, cumhuriyet kurulana kadar savaş edilmeyen tek şey sıtma ve diğer salgınlar olmuştur. Doğanların büyümesine, büyümüş olanların yaşamasına imkan veren şartlar ancak Cumhuriyet idaresi ile varlaşabilmiştir.'

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Peki elimizde ne kalmıştı; Selahattin Şanbaşıoğlu anlatıyor;

‘Birinci cihan harbinde eldeki az sayıdaki tesisler tüm güçleriyle çalıştı. Mütareke geldiği vakitte hepsi harap oldu. Ve Türkiye Cumhuriyeti teşekkül ettiği vakit 1923’de elinde ufak pik dökümhanelerinden ve az sayıda dokuma tezgahından başka hiçbir şey kalmamıştı.’

Buna belki İstanbul’da harap haldeki bir askeri fabrika da ilave edilebilir, hepsi bu.

Şanbaşıoğlu ilk girişimlerle ilgili de şunları söylüyor;

‘Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk teşebbüsü 1924 senesinde tekrar imalathanelerin kurulması için çıkarılmış kanunla başlar. 100 milyon liralık, 5 sene zarfında sarfedilmek üzere bir kanun çıkarılmış ve bu kapsamda askeri fabrikalar imalathanelerini yeni baştan kurmaya başlamışlardır. İlk defa Ankara Fişek Fabrikasıyla işe başlandı ve ardından 1932’de Kırıkkale çelik fabrikası işletmeye alındı.’

Ve Kırıkkale’nin o günkü durumunu gene ondan dinleyelim;

‘1932’de, Kırıkkale’de askeri fabrika sahası dışında sadece 13 ev vardı. Meyhane(demekki o zamanlar daha kapatılma kararları yokmuş), kahvehane ve kasap dükkanı aynı yerd. Yol yoktu. Haftada iki tren geçerci. Gazete gelmezdi. Fabrikaya ya trenle, ya da çamur tarladan geçerek gidilirdi. İşçi hemen tamamen oranın köylüsüydu. İki üç saatte köyünden eşekle veya yaya gelirdi. Fabrikada eşeklere ayrı yer vardı. İşçilere yani çalışan köylülere kendi getirdiği pekmez veya ayrana bandığı yufka ekmeğinden ibaret yemeğinin ve kendi elbisesinin dışında ilk fabrika yemeği ve çalışma kıyafeti Kırıkkale çelik fabrikasında verilmiştir. Bunu yapan devlet değildi. Kendi aramızda para toplayıp başlattık ve usul haline getirdik.’

Burada sözü geçen demiryolu en önemli politikalardandır. İlk yılların sloganı ‘bir karış daha demiryolu’ dur. Daha 1924’ün Mayısında Mustafa Kemal şöyle diyordu;

‘Memlekette her vasita ile bir karış fazla şimendifer vücuda getirmek, fakat vaziyet ne olursa olsun bir gün geri kalmamak düsturu milletin hakiki ihtiyacına tamamen uygundur.’

Osmanlı dönemindeki dış açıkların ülkeyi nereye getirdiğini bilen Cumhuriyet yönetimi, yeni iktisat politikalarında bu konuda çok hassastır. 1931’de İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey- ki kendisi Prof. Kuruç’un haklı tanımıyla Cumhuriyetin unuttuğumuz en önemli değerlerinden biridir- şöyle demektedir;

‘Eğer bir millet üretim hususunda geri ise teknik güçler hususunda ilerlememiş ise, o memleketin dengesini vücuda getirmeyi uluslararası piyasanın düzenleyişine terk etmek o memleketin yıkılışına göz yummak olur. Her sene bilanço açığının milletin öteden beri toplamış ve asırlardan beri biriktirmiş olduğu menkul kıymetlerle ödemek mecburiyetine düşer. Açık, senelerce devam ettiği takdirde memleket dahilinde mücevherat ve değerli eşyalardan, ev ağırlıklarından başlayarak, nihayet o memleketin şimendiferlerinin, bankalarının, sınai ve ticari teşebbüslerinin, arazinin ecnebilere geçmesine kadar varabilir.’

Mustafa Şeref Bey

Mustafa Şeref Bey 2000’leri sanki o günden görmüştür. Mustafa Şeref Bey daha neler görmüştür, onu dinlemeye devam edelim;

‘Bu memlekette bir vakitler şimendiferler, bankalar, ticaret, sanayi, milli şirketlerin hisse senetleri, hatta en iyi tarlalar ve şehirler dahilindeki en iyi emlak Türklerin değil ecnebilerin elinde idi. Bu memleket tarihinde milli iktisat namıyla hiçbir kavram kavrayamamıştır. Milli iktisattan bahsetmek bir zamanlar bir kabahat, bir zamanlar da bir bilmecedan bahsetmek gibi bir şeydi.’

Evet bu söylenenlerle ilgili tarih tekerrürden ibarettir mi, yoksa o günlerde bugünleri görmek mi demek lazım acaba.

O günlerde ekonomik hayatın temelini teşkil eden ticaret, hızlı ve kararlı politikalarla yerini sanayiye bırakmaktadır. Sanayinin önemi ve Cumhuriyet hükümetinin bu konuya bakışını İsmet Paşa 1933’de şöyle dile getiriyordu;

‘Sanayii geri kalmış memleketler, sanayi kurmaya giriştikleri zaman sanayi ileri memleketler onlara gülerler. Bir memlekette sanayi tesisi heves edildiği kadar kolay değildir. Bunun için örgüt ister, sermaye ister. En hevesliler iki senelik zorluk karşısında teşebbüslerinden vazgeçerler. Yüksek hayat yaşamak isteyen milletler, bu davadan vazgeçemezler ve geçmeyeceklerdir. Milletler ailesi içinde layık olduğu yüksek yeri tutmak için sanayii ne olursa olsun kurmak gereklidir.’

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Bu dönemlerdeki kararları ve kararlılığı Prof. Kuruç kitabında şöyle tanımlıyor;

‘Çağın sanayi ancak hızlı bir koşu ile yakalanabilir. Cumhuriyet yönetimi, sanayileşecegiz derken ufak ve hafif sanayilerle, geleneksel çalışma koşullarıyla, eskimiş teknolojilerle uğraşmayı, ikinci veya üçüncü sınıf bir sanayi ülkesi kalmakla yetinmeyi düşünmüyor. Yönetimin güçlü arzusu, doğruca günün ileri sanayi kollarını kurabilmektir. Sanayinin uygarlığa doğru açacağı kapı bu kollara yönelmeye bağlı olacaktır. Sanayinin çağdaş işbölümünü öğretecek ve düşünce yapısında devrimler yapacak nitelikleri ancak böyle kazanılabilir. Yoksa, sanayinin ikinci, üçüncü derecede işleri yapmaya aday olmak, toplumu ileri götürmeyecektir. Anadolu toprağını sarsıp değiştirebilmek, sanayinin özünü iyi kavramaya ve tam bu noktada samimi olmaya bağlıdır.’

1931 yılında 1. sanayi planı yapılır. İlk önce Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi Kredi Bankası yerine Sümerbank kurulur. Sümerbank’ın temel görevi sanayi planının uygulanması yani sanayi tesislerinin kurulması ve kurulan diğer devlet kuruluşlarına da örnek olmasıdır. 1934’de sanayi planı iyice olgunlaşmıştır. 1935 yılında yeraltı kaynaklarını araştırmak için Maden Tetkik Arama (MTA), bu kaynakları işlemek için ETİBANK ve elektrik enerji kaynakları için de Elektrik İşleri Etüd İdaresi(EİE) kurulur.

Türkiye Cumhuriyeti sanayi hareketine başlayacaktır ama bu iş için önemli bir para gerekmektedir ve savaşlardan bitkin çıkmış Cumhuriyetin parası, gelişmiş ülkelerin de kredi vermeye hiç niyetleri yoktur. Kredi Rusya’dan bulunur. Protokol 1934 yılı başında imzalanır. Bu durumu İsmet Paşa şöyle açıklamaktadır;

‘Memleketi sanayileştirmek programının olabildiğince hızla başarılması, sanayi memleketlerinin, bu hususta geri kalmış memleketlerin bu yoldaki hareketlerini iyi bir gözle görmemeleri bakımından, bilhassa önemli bir mesele halini almıştır. Bu protokol, yirmi senede geri ödenmek, hiçbir faiz ödenmesini gerektirmemek üzere hükümetimiz adına açılacak 8 milyon altınlık bir kredidir ve bunu döviz vermeye gerek kalmadan malla geri ödeyeceğiz.’

Artık uygulamaya hazır hale gelen sanayi planını ve bütçesini Mustafa Şeref Bey’i deviren ‘İş’ çevrelerinin desteğiyle onun yerine gelen İktisat Vekili Celal Bayar şöyle açıklamaktadır;

‘Devlet memleketin birinci derecede önemli sınaî mevzularını gerçekleştirmek görevini üzerine aldı. Devletin bu müdahalesinin nasıl gerçekleşeceği,

kısmen özel teşebbüslerle işbirliği yapmak, fakat mühim bir kısmı itibariyle de kendi vasıtalarıyla memleketi cihazlandırmak kararı olmuştur. Devletin bugün uygulanması ile uğraştığı beş senelik sanayi programı böyle doğdu.

Sanayi programının genel çizgileri şöyledir;

- 1- Mensucat sanayi: pamuklu, yünlü, kendir
- 2- Maden sanayi: Demir, semikok, kömür ve türevleri, bakır kükürt
- 3- Selüloz sanayi: Kağıt, karbon, selüloz, suni ipek
- 4- Seramik sanayi: şişe, cam , porselen
- 5- Kimya sanayi: Za yağı, klor, sudkostik, süperfosfat.

Programı başarmak için sarf edilecek para 45 milyon liraya yakındır. Bunun memleket içinde harcanacak olanı 25 milyon lira tutmaktadır. Programa dahil fabrikaların bir yılda çıkaracakları malların yaklaşık değeri 35 milyon liradır.'

1934 sanayide ilk büyük hamlenin yapıldığı yıldır. Ağustosta İzmir Kağıt Fabrikası ile Paşabahçe Cam'ın temelleri aynı günde atılır. Ekimde Keçiborlu Kükürt ile Isparta G lyağının temelleri atılırken, Turhal  eker Fabrikası açılır. Kasımda Konya Ereğli Dokuma'nın temelleri atılır, Bakırköy Bez Fabrikası açılır. Me hur Kayseri Dokuma Fabrikasının temelleri atılırken Başvekil İsmet İnönü bu fabrikalar için 'kurtuluş hareketinin en inandırıcı delili' demektedir.

'Türkiye'nin uyguladığı devletçilik sistemi, 19. asırdan beri sosyalizm kuramcılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir.Devletçiliğin bizde anlamı şudur;bireylerin özel girişimlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeyin yapılmadığını gözönünde tutarak, memleket ekonomisini devletin eline alması. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri kendi teşebbüsleriyle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi. Ve görüldüğü gibi, kısa bir zamanda yapmayı başardı. Bizim takip ettiğimiz bu yol liberalizmden de başka bir sistemdir'

Yukarıdaki sözler Mustafa Kemal'indir. O'nun ağzından söyleyen de 1935 ağustosunda İzmir Panayırı (Fuar)nın açılışında Celal Bayar'dır.

Bu politikanın temelleri ve gerekçeleri ile ilgili olarak, İktisat Vekili Celal Bayar şunları söylüyordu;

'Fabrikalarımızın kurulu  şartları başkadır.Eğer i i doğal akışına bırakacak olsak, liberal sistemde olduğu gibi bunların hepsi milli değil, kişisel çıkarlarına en uygun koşulları arayarak, sahillerimizin kenarına yapışarak

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

kaplumbağa gibi kalacaklardır. Olağanüstü durumlarda mesela seferberlik durumunda İç Anadolu'nun ihtiyaçlarını temin edecek tek bir fabrikamız olmayacaktır ve himayeyi de temin etmeden kurarsak, yaşamayacaktır. İktisat vekaletine onu aşkın başvuru yapıldı. Biz pamuklu fabrikası kurmak istiyoruz dediler. Fakat, Hepsinin istedikleri yerler, sahillerden bir adım ileri gitmeyen yerlerdir. Tümünü saygıyla karşılamak zorunda olduğum bu başvuruların üç esasa dayandığını gördüm. Birincisi, yabancı sermayeye paravanlık, ikincisi şimdi izin koparırsam ileride spekülasyon yaparım diye düşünenler, üçüncüsü de bu fabrikaları kurmak için zaten kapasiteleri olmayan kimseler. Bir tanesi gelip de devletin gösterdiği yerde fabrika kurmamıştır. Halbuki biz Kayseri'de, Ereğli'de fabrika kuruyoruz, Nazilli'de fabrika kuruyoruz. Bunları mesela İzmir'de kurmuş olsaydık, elbette daha çok kazanacaktık.'

Ekonomik gelişmede belirlenen strateji ile bağımsızlığın nasıl eşdeğer olduğunu da gene Falih Rifki Atay artık epey gelişme gösteren üretim gücüne bakarak şöyle anlatıyor;

'Ya bizzat devlet teşebbüs etmeseydi, acaba bugünkü endüstrimiz nasıl kurulacaktı ve madenlerimiz nasıl işleyecekti? Belki de birçoğu gerçekleşmeyecekti ya da yabancı grupların önüne düşen milli kılavuzlar bizi kutsal liberalizme sömürtüp duracaklardı. Şimdi onlar milli gelir kaynaklarını ecnebilere kaptırdıkları için yanıp durmakta ve baca dumanı ile teselli bulmaktadırlar. Henüz yeniyiz, uzmanlık kadromuz gençtir, tekniğe ve mekanizmaya birkaç senedir alışıyoruz, pek çetin satış ve pazar davaları ile vurguncularla karşıkarşıya bulunuyoruz. Buna rağmen şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki başarılıyız...'

Sanayileşme sadece kentlerin değil, köylerin de satın alma gücüne bağlıdır. Ama büyük toprak sahipleri büyük bir güçle direnmektedirler. Küçük toprak sahipleri ise takatsizdir.

O günlerde köylünün ve tarımın durumunu da galiba en güzel şu söz açıklıyordu;

'Bugün Türk köylüsü, Avrupa'nın en az tüketen ve üreten köylüsüdür.'

Tabii bu arada Osmanlı'nın son 60-70 yılında ekonominin can damarlarını imtiyazlarla ele geçirmiş, demiryolları, liman, su, elektrik, hava gazı gibi en canalcı yerleri işleten yabancılar bu okkalı işleri gene ele geçirmek için her yolu deniyorlardı. O günün IMF'si olan Rist, Müller ve bunlar gibi sihirbaz maliyecilerin biri geliyor, öbürü gidiyor öneriler birbirini tamamlıyordu, işte

bugünlerle o günlerin yabancı danışmanlık karakterini birbirine karıştırmamıza yol açacak 1930'ların danışmanlarından seçme tavsiyeler;

‘Osmanlı borçlarını ödemekte gecikiyorsunuz. Bu nedenle dış dünyada mali güvenceniz bozuktur. Ne edip, yapıp uluslararası sermaye çevrelerinden ‘kredibilitayı’ sağlamlaştırmaktan başka çare yoktur. Bunun yolu ise, başka işlerden çok, dış ticarete öncelik vermekten geçer. Paranızın değerini düşürün, demiryolu ve diğer yatırımlara girmeyin. Bunlar çok yanlış ve maliyetli işlerdir. Yine de bu işlere girecekseniz kredibilitenizi artırın ve dış kredi peşinde koşun. Ekonomideki devlet kesimini genişletmekten mutlaka kaçının....’

Evet, Cumhuriyetin danışmana ihtiyacı vardır, ama nasıl bir danışmana. Bir konu için Başvekil İsmet Paşa ABD’li bir müsteşara şöyle diyor;

‘Bir uzman arıyoruz. Kendisinde aradığımız nitelikler şunlardır:hem işinin ehli olacak, hem de kapitalist çevrelerin etkilerinden uzak kalabilecek bir kişilik sahibi olmalıdır.Bu son nokta çok önemlidir ve bunda ısrar ederiz.’

Yabancı danışman ve uzmanların önerileri ve bunlardan şu veya bu nedenle uygulananlardan Türkiye’nin tarihi boyunca nasıl etkilendiği çok kapsamlı araştırma ve yayınlara değecek niteliktedir. Mutlaka olumluları da vardır ama her dönemde temel bazı yanlış kararlarda karar vericilerin ülke uzmanı yerine yabancılara itibar etmesinin bedelini ülkemiz çok ağır ödemiştir ve ödemektedir.

Oysa Cumhuriyetin ilk yıllarında pekçok konuda kendi uzmanını yetiştirmenin önemi ve gerekliliği görülmüş ve yurtdışına önce devlet sonra da yaratılan Sümerbank, Etibank, MTA gibi kuruluşların desteği ile çok sayıda öğrenci gönderilmiştir.

Bu konuya Cumhuriyetin nasıl baktığını Prof. İlknur Güntürk’ün ‘Kalıpcı Anıları’nda yer verdiği bir örnek ne güzel anlatmaktadır;

Yurtdışına gönderilen Mahmut SADİ anlatıyor; “Yıl 1923. İstanbul Üniversitesinde öğrenci olduğum sıralar. Okul duvarında bir ilan görüyorum. Avrupa’ya talebe yollanacaktır. Allah Allah diyorum, ülke yıkık dökük, yıl 1923. Avrupa’ya talebe! Lüks gibi gelen bir şey, ama bir şansımı denemek istedim. 150 kişi içerisinde 11 kişi seçilmişiz. Benim ismimin yanına ATATÜRK **“Berlin Üniversitesine gitsin”** diye yazmış. Zaman geldi. Sirkeci garındayım, ama kafam öyle karışıkki gitsem mi kalsam mı, orda beni unuttur mu bunlar, para yollarlar mı, gurbet ellerde ne yaparım? Bir an gitmemeye karar verdim, döndüm. O sırada bir müvezzi ismimi çağırdı “Mahmut SADİ,

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Mahmut SADİ, bir telgrafın var" telgrafı açtım, ATATÜRK'den, aynen şunlar yazıyordu **"sizleri birer kıvılcım olarak gönderiyorum alevler olarak geri dönmelisiniz"**. Var mı böyle bir şey? 11 öğrencinin nerede, ne zaman, ne düşünebileceğini hesap edebilen bir lider, dünya lideri olmasın da ne olsun. Yıl 1923, biz evimizde bir çocuğumuzun huyunu değiştiremiyoruz bir huyunu. Tüm ülkenin huyu değişiyor. Bunla uğraşan bir insan yolladığı 11 öğrenci nerede, ne zaman, ne düşünebileceğini hissedebiliyor. Mahmut Sadi devam ediyor "gel de şimdi gitme, gitte orda çalışma, dönde bu ülke için canını verme".

Bir diğer örnek. Ülkemizin ilk Metalurji Mühendisi Selahattin Şanbaşıoğlu'nda o zamanki Askeri Fabrikalar (sonraki ismi MKE) sınavını kazanarak Aralık 1926'da Atatürk'ün Ankara Garı'ndan yolcu ettiği diğer öğrencilerle Almanya'ya gitmiş, önce Makina Mühendisliği eğitimine başlamış, sonradan Metalurji Mühendisliği diye de bir bölüm olduğunu görüp 'bu da memlekete gereklidir' deyip oraya geçmiş.

Gerçekten de değişik zamanlarda yurtdışında öğrenim gören bu insanların pekçoğu ülkelerine dönmüşler, büyük sorumluluklar almışlar, hepsinin altından büyük başarılarla çıkmışlar, yeni uzmanlar yetiştirmişler ve Türkiye'nin kalkınmasında çok önemli roller üstlenmişlerdir. Kendileri öne çıkmadan, tüm imkansızlıklara rağmen Cumhuriyet'in tuğlalarını sessizce örmüşler ve pek çoğu gene sessizce göçüp gitmişlerdir. Kendilerini saygıyla ve minnetle anıyoruz.

Artık genç cumhuriyet ayak sesleri duyulan 2. dünya savaşı öncesi planlarını uygulamakta oldukça başarılı olmuştur. 1937'de Falih Rıfkı Atay şunları söylemektedir;

'Bir rejim tarihe ve halk yığınlarına, yeni oluşturduğu ekonomik yararlar ve yeni yarattığı emek ve ahlak değerler ile hesap verir. Birçok yenileştirme yaptığına şüphe olmayan Osmanlı inkılaplarının, onların bazen bütün değerlerini inkar ettirecek kadar bizi aşırıya saptıran kusurları işte bunlardır. Tanzimatla, köyleri zaten bir tarafa bırakınız, fakat şehirlerde ve birtakım büyük kasabalarda eski iktisadi menfaatler yıkılmışsa da yenileri vücut bulmamıştır. Bulanlar da Türkten gayri herkesin işine yaramıştır.'

Bu dönemlerde kurulan tesislerin en önemlilerinden biri, kendi fabrikaları ve üretimleri dışında, gelecek yıllarda pek çok şeker fabrikaları, çimento fabrikaları, çay fabrikaları, diğer demir-çelik fabrikaları, köprüler, kuleler vb. onlarca fabrika ve tesis kurduğu için 'Fabrikalar Kuran Fabrika' ünvanı alan Karabük Demir-Çelik İşletmeleridir (KARDEMİR).

1937’de Karabük Demir Çelik Fabrikaları’nın temeli atılırken Falih Rıfkı Atay ‘toplarını ve uçaklarını bizzat kendisi yapmayan milletlerle, bir iç harpte bile nasıl top gibi oynandığını görmekteyiz. Bir memleketin kendi üretim ve yoğaltım kabiliyetlerine dayanan bir milli endüstrisi olduğu gibi bir de istiklal endüstrisi vardır. Bu istiklal endüstrisinin temeli demir ve çeliktir’ diyordu.

İşte KARDEMİR yanında, SEKA, ERDEMİR, Şeker şirketi gibi ülke sanayinin lokomotifleri doğrudan veya dolaylı olarak Sümerbank’tan doğdu. Bunların yanında bir döneminde 40 tekstil fabrikası ile Türkiye’nin en büyük tekstil grubunu oluşturan Sümerbank; ismiyle, yarattıklarıyla sadece ülkemiz uygarlık ve sanayi tarihinde silinmez bir şekilde yerini almakla kalmamış, hatta yurtdışında da derslere konu olmuştur.

Türkiye’yi Dokuyan Tezgah-Sümerbank

2004 yılının sonuna doğru Sabah gazetesi haber merkezinden İnci Döndaş Sümerbank’la ilgili bir haber yapmış ve haberine yukarıdaki başlığı atmıştı ve haberine şöyle başlamıştı;

‘Sümerbank basması da olmayacak artık, ayakkabısı da. Çünkü 71 yıl önce Atatürk’ün isteğiyle kurulan, “orta halli” insanın mutluluğunu tarif eden öykülerin bir yerinde adı muhakkak geçen kuruluşun hikayesine son nokta yıl sonunda konuyor.’

Hani sonraları da bir hükümet yetkilisi çıkıp Sümerbank’ı tarihten sildik demişti, büyük bir iştahla.

Sümerbank tarihten silinmek için ne yapmıştı ya da gerçekten tarihten silinebilirmiydi? Yoktan varedilen Sümerbank tesisleri ve sonra O’nun yoktan varettikleri işletmeler planlı ve sistemli bir şekilde fiziken vardan yokedilseler de tarihin hafızası da silinebilir mi?

Ülkemize kattıklarına kıyasla pek kısa da olsa öyküsüne bakıp, kararı tarihe bırakalım, kimleri silecek, kimleri yaşatacak.

Ülkemiz açısından bakıldığında; 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde; kalkınmanın sağlanmasında özel teşebbüsün itici güç olması ve Devlet’in özel girişimciliği desteklemesi ve teşvik etmesi fikri ağırlıklı görüş olarak benimsenmiş olmasına ve Kongrede alınan kararlar 30’lu yılların başına kadar uygulama alanı bulmasına karşılık, özel teşebbüsün yeterli sermaye birikimine sahip olmaması, alt yapı sorunları, yetişmiş insan gücünün yetersizliği ve Dünyayı sarsan 1929 ekonomik buhranının sınırlı da olsa ülkeyi etkilemesi v.b. nedenler, uygulanan eko-

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

nomik politikalardan arzulanan olumlu sonuçların alınmasını engellediği bu durumun, yeni bir ekonomik modelin uygulanmasını zorunlu kıldığı görülmektedir. Bu yeni modelin esasını; Devlet'in planlama ve kuracağı iktisadi teşebbüsler aracılığı ile ekonomide daha aktif rol oynaması şeklinde özetlemek mümkündür.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda, ülke kalkınmasının özel sektör eliyle gerçekleştirilmesine yönelik politikaların uygulanması yanında, Osmanlı döneminden devreden tesislerin, Devlet tarafından işletilmesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda; 19.4.1925 tarih ve 633 sayılı Kanun'la; *"Bankaya devredilmiş olan müessesatı sinaiyeyi teşekkül edecek şirketlere devredinceye kadar bizzat idare etmek, iştirak suretiyle tesisat-ı sinaiyede bulunmak ve işletmek"* yanında maden işletmek ve her türlü bankacılık işlemleri yapmak üzere, *"Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası"* kurulmuştur. Kanun'un 8 inci maddesinde *"Banka kendisine devredilen fabrikaları, yüzde elli biri nama muharrer senetle kendisine ve Türk efrat ve eşhası hükmüyesine ait olmak üzere tesis edeceği Türk anonim şirketlere devrederek işletmeye mezundur"* hükmüne yer verilerek, bir yandan, Kongrede saptanan ekonomik politikaların kararlılıkla uygulanacağı vurgulanırken, diğer yandan, *"Özelleştirme"* kavramı ve modeli de ülke gündemine ilk kez girmiş olmaktadır.

Ekonomik kalkınmada temel unsur olarak görülen özel sektörün, güçlendirilmesi amacıyla 1924 yılında İş Bankası, 1926 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş, 1927 yılında da Teşvik-i Sanayii Kanunu çıkarılmıştır.

Ancak, söz konusu Kanunla getirilen koruma ve teşviklere karşın, özel sektörün kendisinden beklenen atılımı gerçekleştirememesi, Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası'nın temel fonksiyonlarını gereğince yerine getirmede yetersiz kalması ve 1929 Ekonomik Buhranı'nın ortaya çıkması, ekonomide Devletçilik fikrinin ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Ardından, T.Sanayi ve Maadin Bankası'nın sorumluluğundaki tesisler, 03.07.1932 tarih ve 2058 sayılı Kanunla kurulan *Devlet Sanayi Ofisi'*ne verilmiş, Bankacılık işlemleri de 07.07.1932 tarih ve 2062 sayılı Kanunla kurulan *Türkiye Sanayi Kredi Bankası'*na devredilmiştir.

2058 sayılı Devlet Sanayi Ofisi'nin kuruluş kanununun gerekçesinde yer alan *"memleketimizde kuvvetli sermayedarlar bulunmadığından halkımız ancak küçük mikyasta sanayi işlerine ve orta sermayelerle yapılabilecek bazı imalata girebilmiş ve büyük mikyasta yapılması lazım gelen sanayi işlerinin ya hariçten gelen sermayeler veya Hükümet teşebbüs muavenetiyle meydana getirilmesi zarureti hasıl olmuştur. Memleketin iktisadi muvazenesinin*

süratle tanzimi ve istihsal imkanlarının tahakkuku için icap eden sanayi teşebbüslerinin doğrudan doğruya Devlet tarafından vücuda getirilmesi ve işletilmesi bir zaruret teşkil etmektedir.” şeklindeki ifadede, ekonomik politikadaki kökten değişiklik açıkça görülmektedir.

Devlet Sanayii Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası, mevcut yapıları içerisinde faaliyette bulunmalarının, Milli Sanayiın gelişmesine katkıda bulunmaktan çok özel sektörü caydırıcı etkisi olduğu gerekçesiyle 03.06.1933 tarih ve 2262 sayılı Kanunla kurulan Sümerbank’a devredilmiştir.

Sümerbank yeni bir modeldir ve 1933 nisanında yazılan gerekçe, ilk bakışta, Sümerbank’ın, Sanayi ve Maadin Bankası ile amaçlanan yapıya yani özel sermayenin sevdiği modele geri dönüşü sağlayacağı izlenimini vermektedir. Özel kesim, 1920’lerde olduğu gibi, milli bankalarca özel sektörün desteklenmesi baskı ve çabalarını sürdürmektedir, oysa onların bile farkına varmadığı bazı şeyler gelişmektedir. Prof. Bilsay Kuruç, Sümerbank yasası ile devlet mülkiyetindeki sermayenin korunması ve devletçi yatırımcılık-işletmecilik çizgisinin varlığının sağlanmasının bu yeni modelin en önemli özelliği olduğunu belirtmektedir. Prof. Kuruç Sümerbank yasasının hazırlık süreçleri ile ilgili yaşananları şöyle özetlemektedir;

‘...yasa tasarısı hazırlanırken son sözü söyleyen Bütçe Encümeni bir kaç can alıcı değiştirme yapar. Hasan Fehmi Ataç reisliğindeki encümenin, devlet mülkiyetindeki sermayeyi korumaya gösterdiği özen çok önemlidir. Sümerbank’ın kuracağı tesisleri ‘sermayesi tamamen devlete ait fabrikalar’ terimiyle ayrı bir kategori olarak ilk kez niteleyen bu encümendir. Bu, devletçi bir sermaye birikiminin güç alacağı ve ileride şekilleneceği bir hukuk çizgisinin ilk basamağıdır. Yine, encümen bu fabrikaları ‘sınırlı sorumlu’ ve Sümerbank’a bağlı şirketler haline getirerek, devletin sermaye varlığını hukuk alanına yerleştirir. Bu sermayeye güvence sağlamak üzere de, hisse senetlerinin yüzde yüzünün Sümerbank adına yazılı olacağını söyler. Gerçekten, 1933 geçilip 1934’e çıkıldıktan sonra şu görülür; yatırımcılık başlayıp devlet fabrikaları kurulduktan sonra, sermaye birikiminin kendi mantığı, devletçi birikimi sınırlama isteklerini ezip geçer. 1932’de Mustafa Şeref Bey Sanayi Maadin modelini eleştirirken şunu vurgulamaktadır; amacı özel sermayeye kaynak aktarmak diye saptanan bir devletçi model büyüyüp serpilemez, çünkü bu aktarma ile yeni bir sermaye birikiminin özü olan sanayileşme sağlanamaz. Yani bu model sermaye biriktiremez. Yeni ve devletçi bir sermaye birikimi amaçlanacaksa, bu işin birinci amacı özel kesime kaynak aktarmak değil, yatırım yapmaktır.” 1934’de başlayan gelişmeler bunun doğru bir önsezi olduğunu gösteriyor. Sümerbank

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

modeli, yatırımcı- üretimci yönünün ağır basmasıyla, devlet kesimindeki bir sermaye birikimi modeli olmaya doğru gidiyor. Modelin finansman ve kredileme yönü, yatırımcılığın bu temposuna ayak uydurmaya başlıyor. Devletçi yatırım ve üretim temposunun daha düşük olması halinde belki daha yüksek perdeden duyulabilecek ve etki yaratabilecek olan 'devletçi birikimi sınırlama' sesleri, bu yüksek tempoda duyulmaz oluyor. Bu gelişme, Sümerbank modelinin sermayeyi büyüten ve koruyan bir anlayışla daha da geliştirilmesi yolunda düşünceler yaratır. Devletçilik, sanayiye geliştirebildikçe kendi gelişmesine kavuşacak bir raya oturmaktadır. Sanayi hareketi yavaş yavaş ekonomiye yön çizerken, devlet kesimindeki kuruluşların ortak bir statüye yerleştirilmesi öncelik kazanır. Devletçiliğin kendi işleyiş kurallarını koyabilmek gerekir ki sanayi hareketi de gelişen bir modele otursun.'

Kendisi devrilmiş olmasına rağmen Mustafa Şeref Bey ekolü son sözü söylemiş ve ilk kez Sümerbank yasası ile hukuki varlık kazanan sermayesi devlete ait müesseseler kategorisi bundan sonraki gelişmelerin motoru olmuştur.

Türkiye ekonomisine damgasını vuran Sümerbank'a verilen görevler şunlardır;

"-Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek ve hususi sanayi müesseselerindeki Devlet iştirak hisselerini Ticaret Kanunu hükümlerine göre idare etmek,

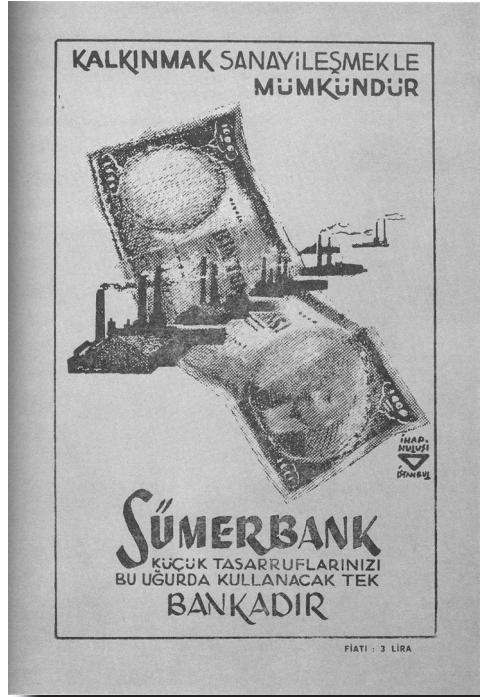
-Hususi kanunlarla verilmiş yetkililere istinaden yapılacak fabrikalar hariç olmak üzere devlet sermayesi ile vücuda getirilecek bütün sanayi müesseselerinin etüt ve projelerini hazırlamak ve bunları tesis etmek ve idare etmek,

-Teşebbüsleri veya tevsileri memleket için iktisaden verimli olan sanayi işletmelerine sermayesinin müsaadesi nispetine iştirak veya yardım etmek,

-Memlekete ve kendi fabrikalarına lüzumu olan usta ve işçileri yetiştirmek için dahildeki yüksek mekteplerde talebe okutmak veya bu maksatla iktisat vekaletince açılacak mekteplere yardım etmek ve ecnebi memleketlere talebe ve stajyer göndermek,

-Sanayi müesseselerine kredi temin etmek ve alelumum bankacılık işlerini yapmak,

-Milli sanayiın inkişaf tedbirlerini aramak ve gerek bu hususta ve gerek iktisat vekaletince tetkik için Bankaya verilecek mevzular hakkında mütalaa beyan etmek.”

Bu görevler, KİT'lerin gene de katı bir Devletçilik anlayışı ile kurulmadığını, aynı zamanda, ekonomi açısından önemli sanayi dallarında faaliyet gösterecek özel sektörün kurulması ve geliştirilmesini, sermayelerine iştirak etmek, kredi temin etmek ve nitelikli personel yetiştirmek yoluyla teşvik etmek amacını da taşıdığını göstermektedir.

Bu kuruluşa neden Sümerbank ismi verilmiştir? Atatürk'ün Cumhuriyet hedefleri ile de ilişkilendirerek bu kuruluşa SÜMER adını vermiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu uygarlıklarla ilgilenen dostum Nedim Çakan bu konuda gerek Etiler gerekse Sümerler konusunda Atatürk'ün 1920'lerde bilinen bilgilerin çoğunu okuduğunu düşünüyor ve şöyle diyor;

'Etiler'in hint avrupa kökenli olduğu ve ama Sümerlerin kara kafalı olup büyük tufan sonrası mezapotamyaya gelip bir uygarlık başlattıklarını eminim

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Atatürk biliyordu. İngiliz ve Fransız emperyalizminin büyük Yunan uygarlığı diye birşeyleri sahiplendiği dönemde Atatürk uygarlığın aslında doğuda mezapotamya'da ve orta asyada Uygurlar tarafından başlatıldığını ve dünyaya yayıldığını bize ve dünyaya öğretmeye çalışmıştır. Sümer uygarlığı Yunan uygarlığından en az ikibin yıl öncedir. Mustafa Kemal bu Sümer kültü meselesiyle çok yakından ilgilenmişti. Sadece tüm dinlerin köken kültü olmasından ötürü değil, Türkler'in Sümer kültüyle bir ilişkisi olduğunu da düşünüyordu. Güneş Dili Komisyonu bu nedenle kuruldu .'

Evet, birçok ilkin yaratıcısı Sümer uygarlığı milattan önce 3500 dolaylarında mezopotamya'da ortaya çıkmış ve her döneminde insanlık tarihini etkileyecek ilklere imza atmıştır. Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ'ın araştırmalarından yola çıkarak şehir yaşamının başladığı, uygarlığın temellerinin atıldığı Sümer ülkesinin uygarlık tarihini, kültürleri ve dinleri birçok bağlamda etkilediği ve insanlık tarihine çok belirgin bir damga vurduğu söylenebilir.

Sanırım Atatürk hem medeniyetin ilk uygarlığı kabul edilebilecek Sümerlerle Türkler arasında bir ilişki kurmak istemiş hem de bu kuruluşa verilen görevlerle ve hedeflerle döneminin çok ilerisinde olan Sümer uygarlığı arasında bir benzetim yaparak kuruluşa Sümerbank ismini vermişti.

Sümerbank'ın kuruluşunun hemen ardından da 1935 yılında , 14.06.1935 tarih ve 2805 sayılı Kanunla Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nce bulunan işletmeye elverişli madenlerin işlenmesini sağlamak ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nce geliştirilecek projelere göre enerji üretimi ve dağıtımını yapmak üzere Etibank kurulmuştur.

Sümerbank ve Etibank temel sanayi, maden ve enerji işletmelerinin kurulmasında, modern işletmecilik tekniklerinin uygulanmasında, sınai insan gücünün yetiştirilmesinde, iştirakler kurarak şirketleşmenin geliştirilmesinde çok önemli görevler üstlenmişlerdir. Sümerbank ve Etibank dışında yeni düzenlemelerle bazı yeni kamu teşebbüsleri de oluşturulmuştur.

Sümerbank AŞ. tarafından çıkarılan, Murat Koraltürk tarafından yazılan 'Türkiye Ekonomisinde Bir Öncü:Sümerbank' kitabına göre; Sümerbank, Devlet Sanayi Ofisi'nden devraldığı Bakırköy, Defterdar, Hereke, Beykoz Deri, Uşak Şeker ve Tosya Çeltik Fabrikaları ve Unkapanı'ndaki değirmenin işletilmesi ile işe başlamıştır. Hemen bu dönemde sanayiinin geliştirmesi için Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. 1934'de uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın ana hedef ve stratejisi, ülkenin yerüstü kaynaklarını değerlendirerek ithalata konu olan özellikle şeker, dokuma ve kağıt başta olmak üzere temel gereksinim maddelerinin yurtiçinde üretilmesi, yerel veya bölgesel, tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı sınai üretim birimleri kurmaktır. Sümerbank'ı tarihi kılan ilk görev 1.planda yer alan

projelerin gerçekleştirme görevinin de Sümerbank’a verilmiş olmasıdır. Planda yer alan projeler, ilk bölümde belirtildiği gibi, dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya sanayileri olmak üzere beş sektörde toplanmıştır. Planda yer alan yatırımların toplam tutarı yaklaşık 44 milyon TL olarak belirlenirken bu tutar uygulamada 100 milyon TL’yi bulmuştur ve finansman daha önce değinilen Rus ve ardından sağlanan İngiliz kredisi dışında büyük ölçüde i kaynaklarla gerçekleştirilmiştir. Planda yer alan dokuma, maden, selüloz ve kimya sanayine ilişkin yatırımlar Sümerbank tarafından gerçekleştirilirken, smkok, şişecam ve kükürt sanayine ilişkin yatırımlar ř Bankası tarafından yürütülmüştür. Bu plan kapsamında 1934’de Bakırköy Bez Fabrikası, Keçiborlu Kükürt Fabrikası ve Isparta Glyağı Fabrikası, 1935’de Kayseri Bez Fabrikası, Paşabahçe şişe ve Cam Fabrikası ve Zonguldak Antrasit Fabrikası , 1936’da İzmit Kağıt Fabrikası, 1937’de de Ereğli ve Nazilli Bez Fabrikaları işletmeye alınmıştır.

Mustafa Kemal’in Sümerbank Merinos Fabrikası açılışında söylediği gibi her fabrika milli sevinci artırmaktadır. Çünkü bu tesisler sadece üretmekle, milli ekonomiyi kalkındırmakla kalmamakta, yöreyi de baştan başa değiştirmekte, yeni bir kimlik kazandırmaktadır.

Tesisler temelleri atıldıktan sonra bugün bile rekor sreler olan 1,5-2 yılda üretime başlamışlardır. 25 Ağustos 1935’de coşkulu bir halk katılımıyla temeli atılan Sümerbank Nazilli Basma Sanayi inşaatında 4000 işçi çalışmış ve 9 Ekim 1937’de Mustafa Kemal’in katılımıyla işletmeye açılmıştır. Bu açılış; Türk Tarihi Vakfı yayını olan ‘arklardan iplere’ isimli kitapta yer alan liseli gençlerin çalışmasından derlenen bir öyküde o günün tanığı Kemal Zeki Gençosman’ın ağzından şöyle aktarılmıştır;

‘Fabrikanın yöneticileri Atatürk’ daha sitenin giriş yerinde karşladılar. Gördüğü herşey O’nu sarıyordu, yüz çizgilerinde mutluluk ve kıvanç okunuyordu. Temiz yer, temiz ve güzel insanlar, Menderes bataklığını berekete eviren, onun kara tılsımını yenen insan iradesinin yeni, yeni, sıra, sıra eserleri..... Elleriinde bayraklar, iek demetleriyle dizi dizi okul çocukları alkışlarla, şen şarkılarla haykışıyorlardı.

Derken fabrika alanına girildi. Alkışlar, şarkılar, havuzlara dökülen şakrak suların şıptırıları ve ta kasabadan beri yayılıp gelen davul-zurna sesleri, zeybek naraları.... Gel gör ki fabrikada tıs yok... Bugün hizmete girmesi gereken bu koca fabrika, derin bir sessizliğe gömülmüş, sanki uyanılmaz bir uykuya dalmıştı. Fabrikanın müdürü, nazik bir evsahipliğiyle ne düştü. Bir yoldan, bir holden geçildi. Fabrikanın tam 480 büyük tezgahının, yere diz çökmüş birer dev gibi sıra sıra dizildikleri düz, geniş tepeden aldığı ışıkla aydınlık, temiz atelyeler uzayıp gidiyordu. Herkes yerli yerinde, makinesinin

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

başındaydı. Ev sahipleri Atatürk'ü, bütün tezgahları ve başlarındakileri, her yeri gören, yüksekçe bir tepeye buyur ettiler. Buradan bakılınca fabrika; takımların, bölüklerin, taburların geçiş töreni için sıralanıp yerlerini aldıkları bir geniş alana benziyordu ve bir karargah alanındaymışcasına burada bir komut bekleniyordu. Beklenen komut duyulmadı, ama Atatürk'ün arkasında duran müdürün bir ilgiye sessiz bir işaret verdiği görüldü.

İşte o zaman, o anda bin başlı dev, korkunç bir kükreyiş, bir kuduruşla, birden harekete geldi. Müdürün verdiği o işaretle tüm motorlar, tezgahlar birden coşmuş, kudurmuşlardı. Şimdi Menderes göklerine yükselen, Menteşe dağlarına kadar vuran, bu toprakların tarih boyunca kaç kez duyduğu yer depremi gürültülerini, yıldırım uğultularını andıran bir devler titreyişi havayı hem sarmış, hem sarsmıştı.

Atatürk böylesini beklemiyor olmalıydı. O'nu oraya çıkardıkları zaman belki, etrafı görmesini, belki fabrika halkına birşeyler söylemesini istediklerini düşünmüş olabilirdi. Ama öyle olmayıp da ayağının altındaki dünya ve etrafını saran hava birden harekete geçince, önce hatta biraz şaşırır gibi oldu; ne yapacağını bilemedi de denilebilir. Önce biraz durakladı, yanındakilere birşeyler soracakmış gibi davrandı. Ama işte o anda, belki kendi bile farkında olmadan, ağzından şu sözler dökülüyordu;

'İşte, bu bir musikidir''

Evet, sanayinin musikisi, uygar insanlığa giden yolun musikisi.....

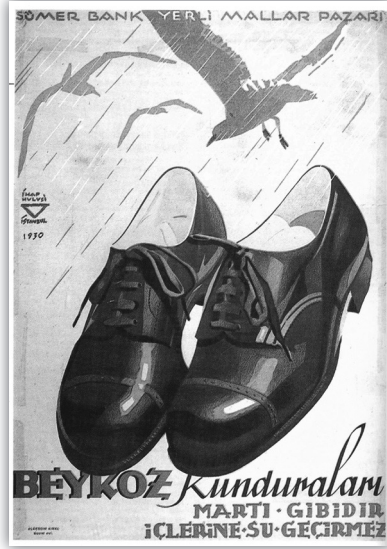
Atatürk Sümerbank Nazilli Fabrikası açılışında

Birinci Sanayi Planı planlanandan önce devreye geçti ve 1936'da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı gündeme geldi. Tüketim mallarının ülke içinde üretimini hedefleyen 1. Planın ötesinde 2. Planda enerji madencilik gibi temel sanayi

dalları yer alıyordu. Yeraltı madenlerinin işletilmesi, makina, uçak motoru, enerji santralleri ve daha pekçok iddialı sanayi tesisi kurulması hedeflenmesine rağmen, 2. Dünya Savaşının etkisiyle planda büyük aksamalar oldu.

Yukarıda bahsedilen Sümerbank kitabına göre; tüm bu sorunlara rağmen 1952 yılına gelindiğinde Sümerbank'ın işlettiği ya da kurduğu sanayi işletmeleri şunlardı; Karabük Demir-Çelik Fabrikaları, İzmit Selüloz Sanayi Müesseseleri, Sivas ve Ankara Çimento Fabrikaları, Kütahya Keramik Fabrikası, Beykoz Deri ve Kumdura Fabrikası, Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası, İzmit Klor ve Südkostik Fabrikaları, Deftardar, Hereke, Bünyan Fabrikaları, Isparta Yün İpliği Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Bakırköy Fabrikası, Kayseri Bez Fabrikası, Ereğli Bez Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası, Malatya Bez Fabrikası, Halkapınar Dokuma Fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası ve Kastamonu Kendir Soyma Fabrikası.

Sümerbank, bünyesindeki KARDEMİR, Kağıt-Selüloz, çimento gibi işletmeleri, zaman içinde oluşturulan Türkiye Demir Çelik İşletmeleri, SEKA, ÇİTOSAN gibi yapılara devretti ama kumaş, dokuma vb. işletmeleri ile Cumhuriyetin ilk yıllarından beri halkı ucuza ve kaliteli şekilde giydirdi. 1930'larda Yerli Mallar Pazarı, daha sonra Sümerbank adını alan mağazalarda her gelir grubuna vadeli kumaşlar temin etti, Türk ailelerinin giydiği elbiseden, pencerelerine örttüğü perde, yere serdikleri halılarına kadar hem üretti, hem de mağazalarında sattı.

İhap Hulusi ve Sümerbank Afişleri

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Halkla o kadar içiçe, sımsıcak, vazgeçilmez ilişkiler kurdu, yaşamlarını kolaylaştırdı, ailelerin çocuklarını sevindirmelerini sağladı özetle yaşamın bir parçası oldu ki öykülere, şiirlere konu edildi. İlk başta sözünü ettiğim muhabir İnci Döndaş haberinde bir öyküden şu alıntıyı aktarmıştı;

‘Akşam buraya karanlık karanlık iner. Bir sövgü gibi çirkef suları, farelerle, elleri ayakları kirli, sidik kokusu keskin, sağlıksız çocuklarıyla. Durmadan yanmış yağda soğan kavurur kadınlar... Ben çirkinlikleri sokmam evime. Çekerim Sümer’in çiçekli perdesini her bir fakirliğin üzerine. Karım makinesi olmadığı için ince ince dikmiştir tüm büzgülerimizi. Perdede, minder kenarlarında, kızların entarilerinde... Kızlarımın gecelikleri Sümer’dir. Bol renkli, bol büzgülü. Yıkayıp geceliklerini giydiler mi, melek gibi olurlar... Kimseye bir zararımız yok. Ben şen adamım. Çekerim Sümer’in çiçekli perdesini dünyanın üzerine, oturur, namusumla kazandığım ekmeğimi yerim çocuklarımla.”

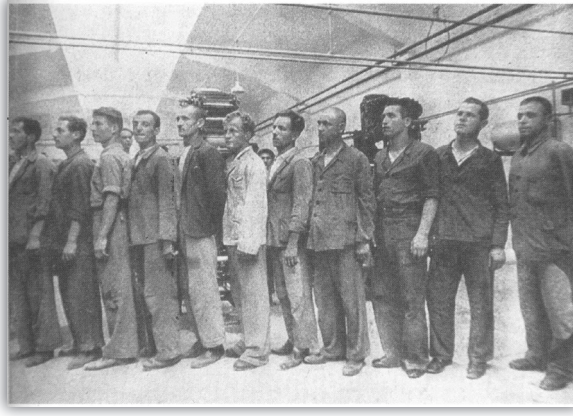
“Nezihe Meriç’in “Ekmek Kavgası” kitabındaki “Marangozdur Adı Ahmet Ustadır” adlı hikayede Ahmet Usta, Sümerbank’ın hayatındaki yerini böyle anlatır. Sümerbank kaç Ahmet Usta’nın evinde yaşamını kolaylaştıran, hayatına damgasını vuran, adeta bir aile bireyi olmuştur kimbilir?”

Gene Sümerbank afişleri ve tabii gene İhâp Hulusi

Sümerbank işletmelerinin gittiği her yerde yeni bir yaşam filizleniyordu. İşçiler oranın halkından seçilir, yetiştirilir gerekirse okutulur ve sadece kendisi için değil özel sektör de dahil tüm Türkiye için kalifiye işgücü sağlanırdı. Bugün işadamlarının pekçoğu dolaylı ya da doğrudan işte bu işletmelerden yetişmiştir.

Türkiye’de işletmelerde çalışmaya başlayan köylülerden ‘işçi sınıfı’ oluşumunda Sümerbank’ın çok öncü ve önemli rolü vardır.

İlk yıllarda Sümerbank İşçileri

Birçok yerde bir fabrikadan koca bir şehir doğmuştur. Yörede okullar kurmuş ya da kurulmasına destek olmuş, halkın ihtiyacı olan gazyağı, şeker, yağ gibi zorunlu ihtiyaç maddelerini de uygun fiyatlarla temin etmiş, halk ilk tiyatro ya da konserle Sümerbank sayesinde tanışmıştır. Bölgenin tarım yapısını bile değiştirmiş, ilkel ziraat araçlarıyla yapılan üretim getirtilen, tohum ekme, traktör vb. cihazlarla ve verilen eğitimlerle modernleştirilmiştir. Hatta, birçok yerde fabrika enerji sisteminden halka elektrik verilmeye başlanmıştır. İlk kütüphaneler, hastaneler Sümerbank işletmelerinin desteği ve önderliğinde kurulmuştur. Düzgün yollara gene bu işletmelerin katkısı ile kavuşulmuş, Sümerspor kulüpleri kurulmuştur. Örneğin Nazilli’deki Sümerspor’un futbol, atletizm, voleybol, basketbol ve bisiklet takımları ve sahaları mevcuttu. Ayrıca tenis kortları, güreş minderleri, boks ringleri de vardı. Bunların hepsi nizami ölçülerde hatta futbol sahası Türkiye’nin ilk alttan ızgaralı sahasıydı. Daha önce sözü edilen liseli gençlerin kaleme aldığı öyküye göre, Nazilli Sümerspor, spor aktiviteleriyle uzun yıllar atıl bir halde bulunan Nazilli ve yöresi gençliğini tembellikten, kahvehane köşelerinden kurtararak spor alanlarına çekme başarısını göstermiştir.

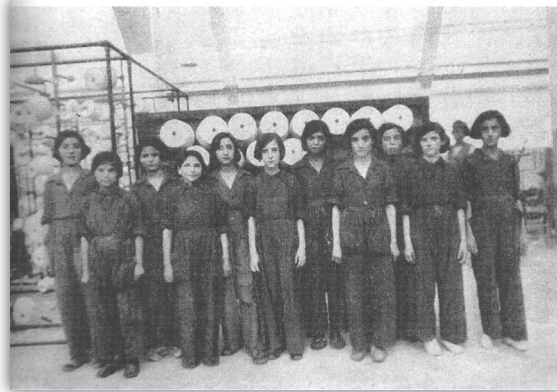
Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Yapılan park ve bahçelerle bölgeler bambaşka bir görüntüye kavuşmuşlar, Sümer mahalleleri, Sümerbank lokalleri, misafirhaneleri aileleri biraraya getirmiş, düğün törenlerinin yapıldığı mekanlar olmuş ve bambaşka bir sosyal yaşam başlamıştır. Bazı Sümerbank Fabrikalarının soğutma havuzları yazın halka açılarak yüzme havuzu olarak kullanılmıştır. Fabrikalarda güzel kreşlerde işçi çocuklarına gayet iyi bakılırdı. İşletme duvarlarında çok güzel modern sanat eserleri vardı.

Sümerbank lojmanları gelişigüzel yapılmış inşaatlar değildir. Bilinçli mimari yapılar üretilmişti. Bununla ilgili Kayseri Erciyes Üniversitesi Araştırma Görevlisi Burak Aslıskender Sümerbank Kayseri yerleşkesi için şu yorumlarda bulunuyor;

‘Türkiye’nin ilk toplu konut uygulaması olan lojmanlar, aralarında açık toplanma mekanları oluşturacak şekilde konumlandırılmış; tüm binalarda “çağdaşlık” ve işlev ön planda olmasına rağmen, kullanıcısının yerel kimliği ve ihtiyaçları ihmal edilmemiştir. Bu sayede bireysel deneyim, yeni bir yaşamla tanıştırılmış ve zaman içinde bireyin, yeni kimliğine uyumu sağlanmıştır. Anadolu kültürü ile Batı medeniyetlerinden alınan uluslararası değerlerin biraraya getirildiği yeni “Türk Kimliği”, akılcı, bireyi kişisel ve zaman deneyimine bağlı olarak ortaya çıkaran, üretimi amaçlayan, Batılı dünyanın sırt çevirdiği yerel değerler ile daha da batılı olmayı hedeflemiştir. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası örneğinde ‘yer’, modernizmin işlev önceliğine bağlı olarak şekillendirilmiş, ancak kullanıcıları ile olan ilişkisi koparılmamıştır. Sümerbank Kayseri Yerleşkesi, zaman içinde kullanıcılarının çevreyi şekillendirme hareketine yol açmıştır. Tesis, 1950 yılında emeklilerine kooperatif kurma hakkı tanımış ve lojmanlarının çevresindeki arazilerini konut yapımı için tahsis etmiştir. 1970 yılı sonlarına kadar, Kayseri’de Sümerbank merkezli konut üretimi devam etmiştir. Günümüzde, Yeni Mahalle, Bebek Evler, Memur Evleri ve İki Yüz Evler olarak bilinen semtleri kurmuştur. Tesis, Kayseri’de yeni yerleşmeler ortaya çıkarmasının yanı sıra, kentin ekonomisine de katkıda bulunmuştur. Fabrika, işçisini çalıştırmaya başlamadan önce eğitmiş, onlara “zanaat” kazandırmış ve işlerinde uzman bireyler yetiştirmiştir. Bu bireyler, fabrikadaki çalışma sürelerinin ardından, özel girişimleri ile yeni tesisler kurmuş ve kentin ekonomik gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu sayede ekonomisinin gelişmesiyle Kayseri, hem sosyal hem de ticari ölçekte hızla büyümüştür. Sümerbank Bez Fabrikası’nın mimari ve kentsel özellikleri, Kayseri kentinin gelişimine yön vermiştir. Tesisin sahip olduğu modern özellikler, kentin planlanmasının ana fikirlerinden biri olmuştur.

Özetle yerleşme, dönemin halkevlerinin toplumun eğitime yaptığı etki benzeri, sanayileşme öncelikli çağdaşlaşmayı anlatan bir örnektir. Devlet, Sümerbank Kayseri örneğinde, bir sanayi tesisi kurmanın ötesinde, hedeflediği modern kentlerin modelini inşa etmiştir. Modern düşüncenin, sanayi tesisinde çalışanlar için ürettiği konutlar, eğitim yapıları ve sosyal tesisler, Cumhuriyeti kuranların çağdaşlaşma hedefleriyle birleştirilmiş ve Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası özelinde, 1935'lerin Kayseri kentiyle yarışan bir yerleşke inşa edilmiştir. Türk Modernleşmesinin abidevi bir örneği olan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, 1930'lardan günümüze çok şeyin değişmesine rağmen, bugün bile yapıldığı ilk günkü 'modern'liğini koruyarak ayakta durmaktadır. 1999 yılında Erciyes Üniversitesi'ne devredilen yerleşke, 1930'lar Türkiye'sinden, bugünü ve hatta daha ilerisini görebilen bir düşüncenin ürünü olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. 'Modern' dünyanın yaşam kılavuzu, ürettiği yeni çağdaşlık tanımlaması ve yeniden yarattığı Kayseri ile evrensel hedeflerini çevresiyle paylaşıırken, zamana ve kendisini yaratan düşünceyi tüketen her türlü oluşuma inat yaşamını devam ettirmektedir.'

Sümerbank Kayseri Fabrikasında çalışan bayan işçiler

Özetle Türk halkı pekçok ilkle ve uygarlıkla Sümerbank tesisleri sayesinde tanışmıştır.

1980'lere gelindiğinde Sümerbank'ın kurduğu ya da işlettiği 41 fabrika, 468 Mağaza ve 48 Banka şubesi mevcuttur.

1987'de ise Sümerbank özelleştirme kapsamına alınır. Özellikle bu andan itibaren, kendini yoktan vareden Sümerbank tesisleri teknolojik

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

gelişmeleri ve gerekli yatırımları yapmaktan alıkonulur ve zayıflatılır. Yani, diğer pek çok kamu kuruluşuna yapılanlar yapılır.

Bugün artık Mustafa Kemal'in deyişiyle Sümerbak işletmelerinden musuki sesleri duyulmuyor. Çünkü, bir siyasetçinin deyişiyle Sümerbank tarihten silindi. Pek çok diğer Cumhuriyet döneminin yoktan varedilen değerleri gibi.

Nazilli'de tiyatro, sinema salonları ve diğer sosyal tesisler de artık yok....

Böyle ilerleyip giderken, hertürlü yokluğa, imkansızlığa rağmen endüstri devrimini yakalamaya ramak kalmışken, hani neredeyse elimiz değmişken peki ne olduda durum değişti? Bunun en kestirme cevabı için Selahattin Şanbaşoğlu'nun şu örneğine bakalım;

'1925'de, Kayseri'de uçak fabrikası kuruldu. Buraya Alman Junkers uçakları getirildi. Yapılan çalışma makinalı tüfek yerleştirmek ve bunları harp uçağına tadil etmekti. Ancak daha sonra, 2. Dünya Harbi içinde Tayyare Cemiyeti'nin Etimesgut'taki tesisinde o sıralar yurtdışından kaçmış Polonyalıları PST tipi 7-8 kişilik sivil keşif uçağı yaptılar. Bunlar sonra Danimarka'ya satıldı. Daha önemlisi, dizaynı bize ait, kesik kanatlı, Uğur tipi talim uçaklarının imalatıdır. Bunların motoru İngiliz Havilland'dır. Motor gövdesi gelir, Çiftlikteki uçak motor fabrikasında işlenir, uçağın montajı Etimesgut'ta yapılırdı. Uçuş tecrübeleri iyi sonuç verdi. Bu fabrika 1951'de Makina Kimya Endüstri'sine intikal etti. Orada 54 uçak yaptık, motorlarını işledik. Bunlardan dördünü törenle, Türk pilotlarıyla uçurarak Ürdün'e gönderdik 1954'de. Gerisini Milli Savunma Bakanlığı'na verdik.

Daha sonra M.S.B artık uçağa ihtiyacı olmadığını, çünkü bunları **Amerikan askeri yardımından** alacağını bildirerek siparişi kesti. Böylece uçaktan vazgeçerek bu tesislerde kuluçka makinası yapmaya başladık!!! Sonradan aynı yer Türk Traktör Fabrikası oldu.

1924'de niyet uçak yapmaktı. Devlet Demir Yollarının (TCDDY), İmalatı Harbiye'nin(Askeri Fabrikalar) ve Tayyare cemiyeti'nin (Türk Hava Kurumu) elemanları bu işe yöneltildi. Bunların bir kısmı uçak mühendisi olmak üzere yurtdışına gönderildi. 1950'lerde uçakların dizaynını bizim mühendisler yapıyordu. **Heves, gayret ve sonuç vardı. Kısacası, istenseydi herşey yapılabilirdi.'**

Yönetenler iktidara gelmek, iktidarlarını biraz daha uzatmak için dış yönlendirmelerle Cumhuriyeti nerden nereye getirdi de, bizlerin hiç mi

suçumuz yok. İsmet İnönü'nün 1935'deki şu gözlemi galiba geri kalanını da açıklıyor;

'Milli karakterimizdeki esaslı zayıflığı bilmeliyiz. Bizim herhangi bir memleket meselesi için yapamayacağımız fedakarlık yoktur. En zenginimiz, en fakirimiz olsun bütün malımızı, canımızı bunların hepsini veririz. Amma, onbeş gün en hayırlı bir amaç için bir kuyudan bir kova su çekmeyiz. Mesele buradadır.'

Sümerbank bir sanayi mektebiydi. Aynı zamanda gittiği yerlerde sosyal devletin temsilcisi oldu. Dünyadaki gelişmeleri takip ederdi. Buna güzel bir örnek; kalite gurusu Deming, Japonlarca henüz keşfedilmeye başlanırken Sümerbank tarafından davet edilip konuşma yaptırılmıştır.

1980'lerde hatta 1990'larda, birbirinin aynı pek çok işletme, daha önce yapılanlardan ülkenin teknolojiyi öğrenmesi ve artık daha sonrakileri kendi yetenekleri ile yapması gerekirken yurtdışından aynı anahtar teslim tesisleri yüksek bedeller ödeyerek birbiri ardına sipariş vermiştir. Oysa Sümerbank, hem de çok önceleri, doğal olarak ilkleri yurtdışından satın almış ancak teknolojileri özümsemiş, daha sonrakilerde ise kendi ile iddialaşarak neredeyse tümüne varacak şekilde yurtiçi olanaklarla yapmıştır.

Daha pek çok uygulaması ile Sümerbank, Türkiye'nin mühendislik gelişiminde ve üretimi öğrenmesinde başöğretmenlerden biri olmuştur.

O'nun tarihi çok başarılı mühendislik-mimarlık öyküleri ile doludur. O öyküleri bulup, genç meslekdaşlarımıza aktarmak zorundayız.

Dendiği gibi, hayat ileriye doğru yaşanır, ama geriye doğru anlaşılır.

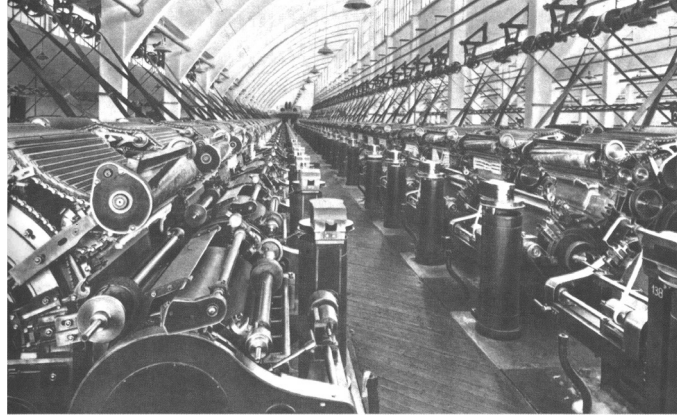
Bir zamanlar Türkiye, çok dar imkanlarla yoktan varetmeye çalışan, bunun için inanç, umut ve 'milli sevinç'le yola çıkanların ve daha iyi insanlar olmaya çalışanların ülkesiydi.

Sümerbank bu ülkeye hep iyilik yaptı, aslında büyük bir iştahla Sümerbank yok edilirken iyiliğin yok edildiğini anlamamız gerekiyor.

Türkiye'yi dokuyan tezgah artık yok.

Ancak, ülkemizin ne zorluklarla örülen ilmeklerini bir bir çözen tezgahlara karşı çıkmak; hem önceki ve hem de gelecek kuşaklara olan borcumuzdur.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Sümerbank'da makina seslerinin 'musukisi' artık yok...

Not: Bu yazıdaki tüm fotoğraflar, 'Türkiye Ekonomisinde Bir Öncü SÜMERBANK' (Yazan : Murat Koraltürk, Genel Editör: Osman S. Arolat) kitabından alınmıştır.

Refik Fenmen: Mühendisliği ve Eğitimselliği ile Örnek Bir Fen Adamı

Torunu, Nermin Fenmen
Kimya Y. Müh.

Mithat Paşa'nın kızı,
Refik Fenmen'in annesi
Memduha Hanım

Mehmet Refik Fenmen, Sadrazam Mithat Paşa'nın kızı Memduha Hanım ile İstanbul Belediye Başkanı Rasim Paşa'nın oğlu olan Halep Valisi Vefik Bey'in çocuğu olarak 1882'de Preveze'de dünyaya geldi. İlkokulu İstanbul'da Numune-i Terakki Mektebi'nde, ortaokul ve liseyi Saint Benoit Fransız Lisesi'nde okudu. Lozan Üniversitesi'nin Matematik-Fizik Bölümü'nü bitirdikten sonra 1906'da Liège Üniversitesi'nin Elektrik Mühendisliği Bölümü'nden üstün başarı ile yüksek mühendis olarak mezun oldu.

1908'de yurda döndü. Önce Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) matematik öğretmeni olarak, ardından Ticaret ve Nafia Nezareti (Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı) Fen Müşavirliği'nde mühendis olarak çalıştı. Ardından 1909'da Osmanlı'nın ilk sivil mühendislik okulu Mühendis Mekteb-i Alisi'nin müdürü oldu.

Osmanlı'da mühendislik eğitimi, 1773 yılında Haliç Tersanesi'nin Karaağaç semtinde kurulan "Hendese Okulu" ile başlamıştı. Mühendislik eğitimi, sivil gereksinimlerden çok askeri alanlara yoğunlaşmıştı. Hendese Okulu, orduya teknik eleman yetiştirmek amacıyla 1776 yılında denizcilik alanında "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" ve 1795'de topçuluk alanında "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" olarak ikiye ayrıldı, askeri idareye bağlandı.

1884'de, Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a bağlı olarak Hendese-i Mülkiye kuruldu. Amacı, Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un sınavlarını düzenlemek, mezunların niteliklerine göre atamalarını sağlamaktı. 1908'de 2. Meşrutiyet'in ilanı ile ülkede esen demokrasi rüzgarları ile birlikte daha çok sayıda sivilin - ve bu arada o güne dek kamu görevlerinde yer almalarına olanak tanınmayan azınlıkların - ülkenin gereksinimi olan alanlarda eğitim alarak işgücüne katılmaları yönünde bir eğilim başladı. Diğer yandan gelişmekte olan altyapı çalışmaları ile ön plana çıkan sivil teknik elemanlara olan gereksinim, askeri teknik eleman yetiştiren Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un yanında, bir sivil mühendislik okulunun açılmasını zorunlu kılmıştı. 1909'da Hendese-i Mülkiye'nin, Mühendishane-i Berri-i Hümayun'dan tümüyle ayrılmasına ve ilk sivil mühendislik okulu olarak eğitime başlamasına karar verildi. İsmi de Mühendis Mekteb-i Alisi (Mühendislik Yüksekokulu) olarak değiştirildi. 20 Mart 1909'da Refik Bey, bu okulun ilk sivil müdürü oldu.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Refik Bey, demokrat kişiliği ile özellikle öğrencinin yönetime katılmasında önemli adımlar attı. Ders programlarının yapılmasında, okulun temizlik ve düzeninde, yemekhane sorunlarında öğrencilerin görüşlerini alıyor, çözüm üretmeleri için zorluyordu. Öğrenciler aralarında çeşitli alanlarda örgütlenmeye gitmiş, Genç Mühendis İktisat Cemiyeti, Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti gibi örgütler kurulmuştu. Meşrutiyetin sağladığı demokratik ortamın da etkisiyle öğrenciler ülke sorunlarıyla ilgileniyor, yürüyüşlere katılıyor, gazete ve bildiriler yayınlıyorlardı.

Mühendis Mekteb-i Alisi Müdürü
Mehmet Refik Bey, 1909

Hendese-i Mülkiye döneminde öğrenciler derslerde tuttıkları notlarla yetinirken Müdür Refik Bey'in girişimiyle öğretim elemanları ders notlarını hazırlayıp çoğaltarak dağıttılar. Refik Bey, Avrupa koşullarına uygun mühendis yetiştirilmesinde yeni teknolojiyi öğrencilere aktaracak öğretim elemanlarının yurtdışından getirilmesi konusunda yetkilileri ikna etti ve 1910'da Almanya, Belçika, Fransa ve İsviçre'deki mühendislik okullarını ziyaret etti, burada yeni mühendislik yaklaşımlarına ilişkin incelemelerde bulundu. Belçika'dan sulama ve demiryolu alanlarında iki Belçikalı profesörü ders vermek üzere getirtti. Önceleri Fransızca anlatılan dersleri çevirmen aracılığıyla izleyen öğrenciler, Refik Bey'in girişimiyle Fransızca kurslarına katıldılar ve bir süre sonra dersleri çevirmensiz izleyecek koluma geldiler.

Öğretim elemanı yetiştirilmesinin önemini bilen Refik Bey, yurtdışında eğitim gören mühendislerin yurda dönüşlerinde Mühendislik Yüksekokulu'nda görev almalarını sağladı. Staj konusuna önem verdi ve son sınıf öğrencilerinin yaz tatillerinde Konya'daki sulama, İzmir'deki liman inşaatına, Samsun, Sivas, Bandırma'daki demiryolu hatlarına ve lokomotif tamirhanelerine gönderilmelerini sağladı.

Refik Bey'in açık görüşlülüğü, öğrencilerin yönetime katılmaları, yürüyüşlerde yer almaları, Nafia Nezareti'ni rahatsız ediyordu. Öğrenci hareketleri bahane edilerek 28 Eylül 1913'de görevine son verildi.

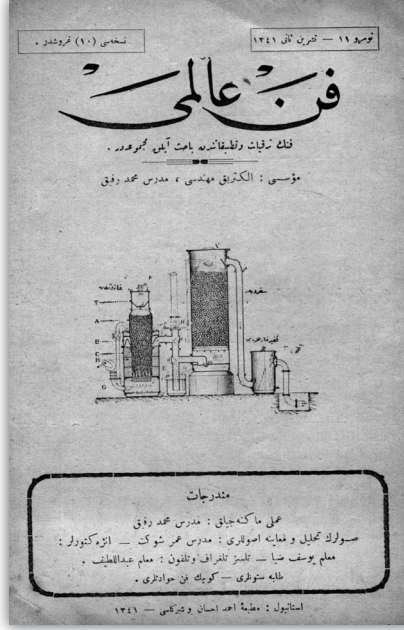

Refik Bey ve eşi Lamia Hanım, 1913, İsviçre’de balayı günleri (kendisinin çarşafsız, eşi Refik Bey’in fessiz olduğu bu fotoğrafı İsviçre dönüşü gümrükte yakalanmaması için Lamia Hanım, çamaşırları arasında saklamıştır)

Mühendis Mekteb-i Alisi’ndeki görevine son verilen Refik Fenmen, Darülfünun’da Fizik öğretmenliğine başladı. O günleri, Ord. Prof. Ali Yar şöyle anlatıyor:

“ Refik Bey, kuvvetli mantık ve muhakeme sahibi ideal bir insandı. Çok modern düşünceli bir zat idi, hocalığı zamanında garp usullerine göre birçok yenilikler yaptı. O zamanlar Darülfünun’da kızlar ve erkekler ayrı ayrı binalarda fakat aynı hocalarla ders görürlerdi. Biz hocalar aynı mevzuuyu ayrı ayrı iki kez anlatarak beyhude zaman geçirirdik. Biz Refik Bey ile konuştuk ve sınıfları birleştirmeye karar verdik. Kızlar o zamanlar çarşafli gelirlerdi. Yüzleri açık fakat saçları gözükmeydi. Sınıfta kızlar bir tarafta, erkekler diğer tarafta otursun ve dersi öyle verelim dedik. Darülfünun idaresi bunu haber aldı. Geldiler baktılar ki hiç mahzuru yok, kabul ettiler. Fakat bazı kimseler ‘kızlarla erkekler aynı odada zanu be zanu [dizdize] güya eğitim görüyorlar’ diye Maarif Nezaretine şikayet etmiş. Bir tahkik heyeti gönderdiler. Heyet baktı ki kızlar bir tarafta, erkekler bir tarafta, aralarında 12 metreden fazla var. Gördüler ki zanu be zanu oturmamışlardır. Bunu mahzurlu görmediler. Bu suretle kız ve erkek talebeler Darülfünun’da birleşmiş oldu.” (Çağatay Uluçay, Enver Karatekin, Yüksek Mühendis Okulu, 1958).

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

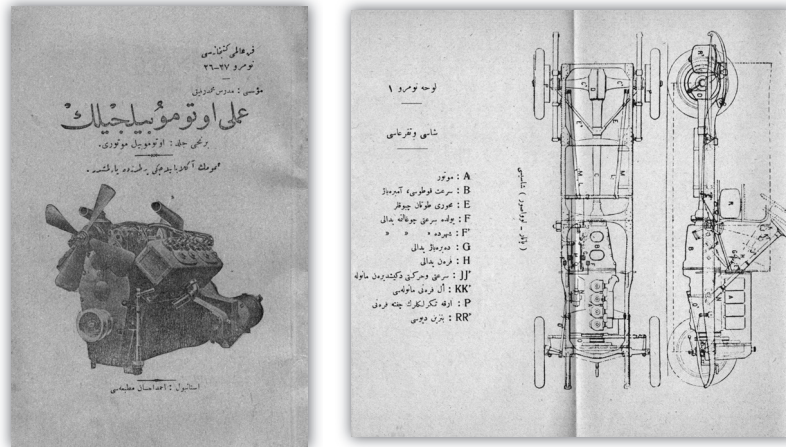
Müderres Mehmet Refik'in yayını Fen Alemi'nden bir fasikül, 1341 (1925)

Darülfünun günlerinde Refik Bey, hocalığını yaptığı genel fizik derslerine ilişkin ders notlarının basılmasını sağlamış, ayrıca Fen Alemi adında bir de dergi çıkarmıştır. Derginin çeşitli sayılarında elektrik tesisatı, elektrik üretimi ve dağıtımı, telsizcilik, motorculuk, şehir plancılığı ve bayındırlık üzerine özgün ve çeviri makaleler yer almıştır. 1922 yılında ise Einstein'ın görelilik kuramı üzerine Osmanlı'da basılan ilk kitap olma özelliğini taşıyan Aynştayn Nazariyesi, Zaman, Mekan ve Kütle Mefhumlarının Tebeddülü adlı kitabını yazmıştır. Kitap, Görelilik Kuramının Türkiye'de duyulmasında en etkili araçlardan biri olmuş, kitap genişletilerek, 1924 yılında ikinci kez basılmıştır.

Bu arada 1923 yılında Cumhuriyetin kurulması ve yeraltı kaynaklarının devletleştirilmesiyle maden ocaklarının işletilmesi için büyük ölçüde teknik eleman gereksinimi doğmuştu. Atatürk'ün talimatıyla bu konu, hükümet tarafından ele alınmış ve 1924'de, İktisat Vekaleti'ne bağlı Zonguldak Maden Mühendis Mektebi kurulmuştu. 1925'de Refik Bey, Zonguldak Kömür İşletmesi'ne atandı. Maden Mühendis Mektebi, Refik Bey atandığı sırada yeni kurulmuştu. Refik Bey, Zonguldak Maden Mühendis Mektebi'nin eğitim programının oluşturulmasında ilk adımları attı. Bu okula sınavla alınan

lise mezunlarına Fransızca öğretilerek teknik literatürü izlemeleri sağlandı. Zonguldak Maden Mühendis Mektebi, madenciliğin devlet eliyle sıfırdan başlatılarak geliştirilmesinde önemli bir adım olmuştur.

“Refik Bey’i, 1927’de Zonguldak Maden Yüksek Mühendis Mektebi’ne girdiğimde tanıdım. Hem okulun müdürüydü, hem de elektrik derslerini veriyordu. 1925’den 1927’ye kadar, hepsi kendi alanlarında isim yapmış olan matematik profesörü Kerim Bey, fizik profesörü Hayri Bey ve kimya profesörü Arif Bey sıra mesleki derslere gelene kadar ders vermişlerdi. Refik Bey, mesleki dersler için yabancı uzmanlar getirtti. O kadar titizdi ki, yabancı hocalarla bizzat mülakat yapar, ondan sonra sözleşme imzalardı. Dersleri tam olarak kendileri takip etsin diye tüm talebeye Fransızca kursları aldırıldı. Mezun olduktan uzun yıllar sonra MTA’da çalışırken, İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi’nden mezun bir meslekdaşımın anlaşılamadık. Kendi iddiasının doğru olduğunu ispat etmek için mektepte tuttuğu notları getirdi. Ben ona, mektepte okuduğumuz kitabı gösterdim! Arkadaşımın notlarında tercümeden kaynaklanan hata vardı. Aramızdaki fark buydu.” (Dr. Enver Necdet Egeran’ın anılarından, Bilim ve Teknik, sayı 338, Ocak 1996)

Ameli Otomobilcilik, Mehmet Refik, 1927

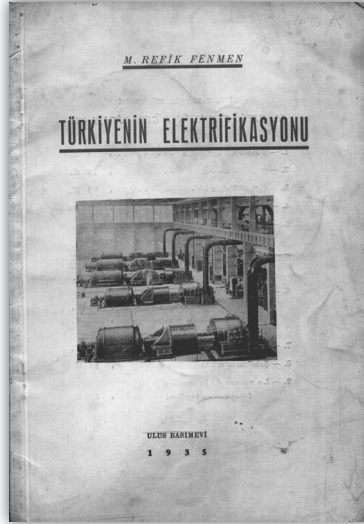
Refik Bey, Zonguldak’taki görevi sırasında 1926 yılında Ameli Makinacılık, 1927 yılında ise Ameli Telsizcilik ve Ameli Otomobilcilik kitapları ile Max Planck’ın Işığın Doğası isimli eserinin çevirisini yayınladı. 1930-31 yıllarında ise 3 ciltlik Elektroteknik kitabı ile termodinamik ve yanma üzerine 2 ciltlik Hararetin Tekniği adlı eserlerini tamamladı. Tüm bu yayınları, Zonguldak Maden Mühendis Mektebi’nde öğrencilere ders kitabı olarak okutuluyordu.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

1930'da okula bir bölüm eklenerek Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi'ne dönüştürüldü. Ancak 1931'de ekonomik krizin başgöstermesiyle okul tümüyle kapatıldı. Refik Bey 1932 yılında İstanbul mıntıkası Sanayi Müdürlüğü'ne, 1934 yılında da İktisat Bakanlığı'na bağlı elektrifikasyon bürosu üyeliğine getirildi.

21 Haziran 1934'te Soyadı Kanunu çıkınca da gönül verdiği fen dünyasından esinlenerek "fen adamı" anlamına gelen Fenmen soyadını aldı.

1935'de Refik Fenmen, Ankara'ya, Ankara belediyesi Otobüs İşleri Müdürlüğü'ne atandı. Aynı yıl Türkiye'nin elektrifikasyonu adlı kitabını yayınladı. Bu kitapta Zonguldak'ta kömür yıkama ünitelerinden çıkan değersiz toz kömürün değerlendirileceği bir termik santral önerisi ilk olarak ortaya atılmıştır. Bu kitapta yer alan görüşler, 1941'de Etibank tarafından hayata geçirilmiş, 60 000 Kws gücündeki Zonguldak-Çatalağzı termik santralının temeli atılmıştır.

Aynı kitapta elektrifikasyonun temel ve ekonomik prensipleri, hidroelektrik santrali mi, termik santral mı tartışmaları, santralin nereye kurulacağı, yüksek gerilim ve alçak gerilim dağıtım şebekeleri üzerine tartışmalar, olabilirlik hesaplarıyla birlikte verilmektedir.

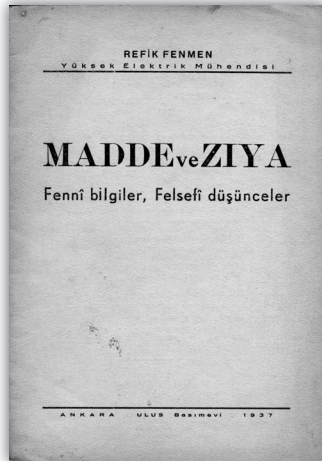
"Memleketin elektrifikasyonu meydana geldiği zaman endüstrinin elde edeceği menfaati rakkamla göstermekle okuyucularımızda daha kat'i bir kanaat hasıl ederiz. Zira ondokuzuncu asrın en büyük alimi olan Lord Kelvin'in dediği gibi, bir hadiseyi iyi bilmek için onu rakkamla

gösterebilmelidir. Rakkamla gösterilmeyen hadiseler hakkındaki fikirlerimiz meşuk [tartışılır] ve pek zaif [zayıf] olur.” (Refik Fenmen, Türkiye’nin Elektrifikasyonu, 1935)

Kitapta buharlı lokomobil tesisatı ile elektrik motoru tesisatı kullanılarak bir fabrikada elektrifikasyon maliyet hesaplarının yanı sıra Türkiye’nin hangi yörelerinde santral kurulmasına ilişkin öneriler ile bu santrallerle beslenecek demiryolları sayesinde şehirler arasında elektrikli tren hatları, kent içinde trolleybüs toplu taşıma sistemleri ile çiftçiye ucuz elektrik götürmenin yolları irdelenmektedir.

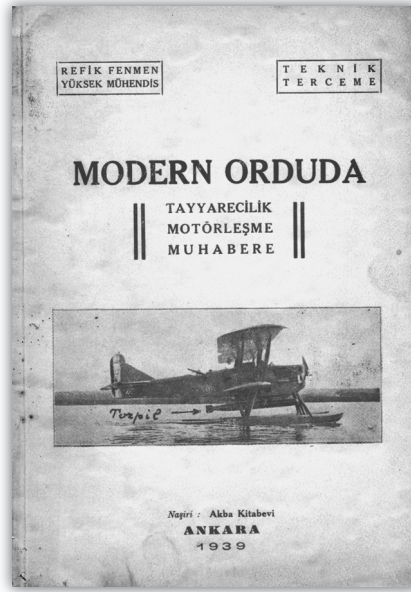
1937’de Madde ve Ziya: Fenni Bilgiler, Felsefi Düşünceler başlıklı kitabında Fenmen, kuantum fiziğinin batılı ülkelerde tartışılmasıyla birlikte tartışmaların Türkiye’ye de taşınmasını sağladı. Kitabın 1940’da yapılan ikinci baskısında “okunacak kitaplar” başlığı altında Bauer’in 1939 baskısı “Les Bases de la Theorie des Quanta” başlıklı eseri, Reichenbach’ın 1938 baskısı “Atome et Cosmos” adlı kitabı yer almakta, Refik Fenmen, konuyla ilgili yurtdışındaki yayınları izleyerek bilim dünyasını sarsan bu gelişmelerin zaman yitirilmeden Türkiye bilim dünyasına iletilmesinde önayak olduğu görülmektedir.

1942’de yayınlanan Şöförün Kitabı ile kentlerde yaygınlaşmaya başlayan otomobil ile motosikletlerin bakımı ve tamirine yönelik pratik bilgileri anlaşılır bir dilde aktarılmış, aynı yıl “San’at Okulları ve son Ehliyetname Programlarına Uygundur” ibaresiyle 4 ciltlik Yeni Elektrikçilik ile 2 ciltlik Yeni Makinacılık kitapları yayınlanmıştır.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Refik Fenmen, 1936 – 1940 yılları arasında Türk Yüksek Mühendisler Birliği'nin Yönetim Kurulu üyeliğinde bulundu. 1943 – 1946 yılları arasında da Kocaeli Milletvekili olarak Büyük Millet Meclisi'nde görev yaptı. 1946'da milletvekilliği sona eren Refik Fenmen, fizik, elektrik ve matematik öğretmenliğine devam etti, Etibank Yönetim Kurulu Üyeliğinde bulundu. Emekli olduktan sonra da mesleğinden uzaklaşmadı, çeşitli il ve ilçelerin elektrik projelerini bizzat yaptı.

Refik Fenmen, özgün kitaplarının yanı sıra çeviri kitaplar da yayınlıyordu

Milletvekilliği sırasında da yayınlarına devam etti. İki ciltlik Yeni Elektroteknik adlı kitabının yanı sıra lise öğrencileri için fizik problem kitapları yayınladı. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin idealist bir bilimadamı olan Refik Fenmen, batıdaki gelişmelerin anında Türkçe'ye çevrilmesine ve yaygınlaştırılmasına önayak oluyor, yaygın halk kesimlerini bilim ve fen dünyasına çekmek için teşvik etmeyi görev sayıyordu. 1946'da yaptığı teknik çeviri Pratik Modern Radio ve Televizyon adlı eserinin kapağında "herkesin kendi kendine radiyu öğrenebilmesi için tertiplenmiş tam ve esas yayın" ibaresi, 1949'da yayınlanan Atom Enerjisi başlıklı kitabının kapağında ise "herkesin anlayabileceği gibi yazılmıştır" ibaresi bulunmaktadır.

Refik Fenmen, geçirdiği kısa rahatsızlıktan sonra 5 Mart 1951’de hayata gözlerini yumduğunda ardında telif ve tercüme 33 makale ve kitap, çağdaş bilime yönelik geliştirdiği ders programlarında yetiştirdiği yüzlerce mühendis, öncülük ettiği ve bizzat gerçekleştirdiği yüzlerce proje ile “apartmanları” olarak atıfta bulunduğu çocuklarını bıraktı. Bir gün, “Siz yüksek mühendissiniz, milletvekilisiniz, söyler misiniz, kaç apartmanınız var?” şeklinde kendisine bir soru yönelten bir gazeteciye, “benim beş apartmanım var: çocuklarım” şeklinde yanıt vermiştir. Çocukları Rasim (diplomata), Mithat (piyanist), Seniye (ressam, seramikçi), Sabahattin (elektrik mühendisi) ve Şefik (diplomata), her biri farklı dallarda ünlenmiş, Refik Fenmen’in aydın, yenilikçi, toplumcu, bilimi temel alan dünya görüşünü gelecek nesillere aktarmayı sürdürmüşlerdir.

Beyaz Şekerin Acılaşılan Öyküsü

İbrahim GÜNAYDIN
Ziraat Yüksek Mühendisi

DÜN : Coşku
BUGÜN : Sessiz bir çığlık
YARIN : Hazin bir veda (mı?)

Dünü anlamayan uluslar bugüne yön veremez, geleceklerine sahip çıkamazlar. Nerede ise Cumhuriyet'imizin kuruluşu ile başlayan ve övünülecek bir öyküye sahip olan Şeker Sanayiinin dününü anlayıp bugününe kısaca bir göz atmak ve yarınlarıdaki serencamını tahmin edebilmek, Cumhuriyet'imizin ilanından bugüne kadarki hikayesini bilmekle neredeyse eşdeğerdir.

Cumhuriyet'imizin kuruluşunun ilk yıllarında uygulamaya konulan kalkınma stratejisi **"topyekün kalkınma modeli"** olarak tanımlanmaktadır. Bu model kısaca sınai ve maddi kalkınma yanında toplumca bilimsel ve sosyal alanlarda da kalkınmayı öngörmektedir. Bir bakıma , Türk Şeker Sanayii de o felsefenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Çanakkale'de savaşan askerin taynında ekmek ve un çorbası dışında ne vardır? Savaş yıllarında Türk milleti, çayını (o da bulabilirse) kuru üzümle tatlandırmaktadır.

Hepimizin bildiği o acı ama kahramanlık dolu kurtuluş savaşı destansı zaferlerle taçlandıktan ve cumhuriyet kurulduktan sonra sıra, sınai kalkınma hamlelerindedir. Ne var ki; sanayi kurmak için sermaye nereden ve nasıl bulunacaktır? Şimdilerde çok kolay yapıldığı gibi dış ülkelere borçlanarak mı?

Ulu önder Atatürk;

*"Çalışmadan, öğrenmeden, yorulmadan,
rahat yaşamının yollarını aramayı alışkanlık haline getirmiş milletler,
evvela haysiyetlerini, sonra hürriyetlerini ve daha sonra da
istikballerini
kaybetmeye mahkumdurlar."*

dememiş midir?

Cumhuriyeti ve devleti kuran irade dış borcu, bağımsızlığın yitirilmesiyle eş anlamlı bulmaktadır. O halde çözüm nedir?

İşte bu noktada Atatürk Türkiye'sine has şartlar devreye girecektir ve Şeker Sanayiinin öyküsü de bununla bağlantılı olarak ortaya çıkacaktır.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (T.Ş.F.A.Ş.) yada bu yazıda geçen tanımıyla Şeker Sanayiinin ilk genel müdürü Yük. Kimya Müh. Kazım TAŞKENT'in 29 Ekim 1973 tarihinde Cumhuriyet'in 50. yılı için çıkarılan Şeker Dergisi'nin özel sayısında bu faslı şöyle anlatmaktadır.

"Şeker Sanayiinin kuruluşuna başladığı zaman, Cumhuriyetin ilanından 2 yıl geçmişti. Cumhuriyet'in kuruluşunda memleketimizde iktisadi varlık di-

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

yebileceğimiz bir şeylerimiz de yoktu. Büyük Atamız Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra Türkiye İş Bankası'nın meydana gelme şartlarını sağlamakla ve kurulmasını temin etmekle iktisadi hayatımızın temeline ilk taşı yerleştirmiş bulundular.

İktisadi gelişmelerle ilgili düşünceler, çalışmalar ve tartışmalar yoğunlaşıyordu. Hammaddesi memlekette bol olan yerli tüketim ile ilgili endüstri branşlarına büyük önem verilmesi lazım geldiği belirtiliyordu.

"Üç Beyazlar" ve **"Üç Karalar"** sloganı bu sıralarda ortaya atıldı.

Şeker Sanayiinin kurulması mevzuu üzerinde de ehemmiyetle duruluyordu. Birbirini takip eden iki büyük harpte (Birinci Dünya Harbi ve İstiklal Savaşı) şeker yokluğundan çekilen sıkıntı çok büyüktü. Bu sebeple, her şeyden evvel şeker üretiminin gerçekleştirilmesi lazımdı. Bunu herkes istiyordu.

Çok geçmeden Atatürk tarafından şeker fabrikalarının kurulmasına karar verildi. 1925 yılında çıkan bu karar, memleketin artık şekersiz kalmayacağını müjdecisiydi.

Cumhuriyet'in ikinci kuruluş yılında iki yerde, Uşak'ta ve Alpullu'da şeker fabrikası kurma teşebbüsüne geçildi. Kuruluşlar için gerekli kanunlar çıkarıldı, müesseseler meydana geldi, fabrikaların inşa edileceği yerler tespit edildi. Fabrikaların siparişi verildi ve zirai çalışmalara başlandı. Fabrika binalarının inşası için hazırlıklar ilerliyor, makineler fabrikalara geliyor ve montajlar da yapılıyordu.

1926 senesinin sonlarından evvel fabrikalar işletme tecrübelerine başladılar. Açılış törenleri, bir seremoninin ötesinde, Türk'ün kendi şekerine kavuşma bayramı olarak kutlanıyordu.

Artık işletmelerin normal ihtiyacı olan pancarın istihsaline büyük gayretlerle başlanmıştı. Kampanyaların tam kapasiteyle yapılacağı zamanlar da uzak değildi. Beşinci yılda, fabrikalar tam kapasiteyle çalışmaya başlamışlardı bile...

İstiklal mücadelesinden evvel yok olmuş memleketimiz, istiklal mücadelesinden sonra da tamamen harap olmuştu. İktisadi sahada da, teknik sahada da zirai sahada da varlıklar yaratabilecek insanlarımız yoktu. Teknisyen, usta, kalifiye işçi de yoktu. Köylümüz de, her türlü zirai bilgi ve tecrübeden yoksundu ve alışık oldukları karasaban, kağnı ve bunlara benzer araçlardan başka ellerinde bir şey yoktu. Kurulacak fabrikaların hammaddesi şeker pancarıydı. Fakat o sıralarda, şeker pancarı üretimi memleketimizde bilinmiyordu. Halbuki bunun yetiştirilebilmesi için üstün ziraat bilgisine ve üstün

ziraat vasıtalarına ihtiyaç vardı.

İşte şeker fabrikalarının kuruluşu bu şartlarla başlamıştı ve bu şartlarla da kurulmuştu. Aynı şartlarda işletme tecrübelerine kafi gelecek kadar pancar da yetiştirilmişti.

Bu netice her şeyi ile bir harikaydı ve Atatürk'ün bir mucizesiydi.

Bütün bu zor şartlar etrafında O'nun genel fikirleri vardı. Fakat Türkiye'yi yokluklar içinde varlıklara kavuşturan O, her şeyi başarabilir ve Türkiye'yi kendi şekerine ulaştırabilirdi.

Atatürk'ün harikaları bu iki fabrikanın kurulması ile durmadı; 1933 ve 1934 yıllarında Eskişehir ve Turhal fabrikaları da kuruldu.

Ayrı ayrı dört şirketin sahip bulunduğu Uşak, Alpulu, Eskişehir ve Turhal fabrikalarının bir müessesede toplanarak birleşmeleri halinde her birinin daha büyük randımanla çalışabileceği tespit edilmiş ve bu dört fabrika Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 'ne devredilmişlerdir. Artık bütün fabrikaların kapasitelerinin üstünde çalıştıkları yıllar da başlamıştı. İstihsal edilen şeker ile devamlı olarak artan tüketim karşılanabiliyordu.

Köylü de pancar istihsal bilgisini ilerletmiş artık dönüm başına aldığı pancar miktarını arttırmaya çalışıyordu. Bunun için suni gübre kullanmayı da kendilerine kabul ettirmek icap ediyordu. Fakat Atatürk'ü kaybetmekle şeker sanayimiz henüz babasına her şeyiyle muhtaç bir çocuk gibi öksüz kaldı. Büyük Ata'mızın sahip bulunduğu tükenmez potansiyelden, emsalsiz, müstesna dinamizmden ve sönmez idealizmden meydana gelen kinetik enerjiyle Şeker Sanayii var olmuştu. Köylümüz çok kısa devreler içinde pancar istihsalini, fabrikaların ihtiyacını karşılayacak ölçülere çıkarabilmiş ise Şeker Sanayii süratli bir tempoyla kurulmuş ve organize edilebilmişse, bütün çalışmalara garbın bütün ileri teknik sistemleri hakim kılınabilmişse, beraber çalışma ve dayanışma gelenekleri sağlanabilmişse, köylüsünden başlayarak bütün Şeker Sanayii teşkilatına idealler telkin edilmiş ve fedakarlık ruhu aşılabilmişse, velhasıl Şeker Sanayii'ne garb medeniyeti sistemleri yerleştirilebilmişse hepsi O'nun eseri idi.

O'nun mateminin gözyaşları daha dinmeden, öksüz kalmanın bedbahtlık duygusu henüz yatışmadan başlayan İkinci Dünya Harbi'nde memleketimizin şekersiz kalmaması için kurulan şeker endüstrisiyle ilgili herkes seferber olmuştu. Artık şeref borçları duyguları, vicdan borçları duyguları içinde bulunduğumuz kinetik enerjiye yeni bir hız kazandırdı.

Dışarıdan sağlanması zaruri yedek malzemelerin ve bunun gibi diğer

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

ihtiyaçların ithal imkanları zorlaştığı taktirde veya bir harp zuhur ederse, bunlarsız kalmamak için gerekli tedbirler dikkate alınıyordu. Pancar tohumu mevzuu da ehemmiyetle ele alınmıştı.

Şeker Sanayimizin ihtiyacı olan teknik ve idari elemanların yetiştirilmesi işlerin en ehemmiyetlilerinden biriydi. Bunun için de sistemler meydana getirildi ve evvela fabrika teknisyenleri hemen ardından ziraatçılar ve bunların yanı başında da idari personel yetiştirme çalışmaları başladı.

Avrupa'nın ve hatta dünyanın tanınmış şahsiyetleri (Prof. Spengler ve Prof. Röhrmer) ülkemize davet edildiler. Gerek fabrikalarımızın ve gerek ziraat teşkilatımızın çalışmalarını ayrı ayrı tetkik ettiler. Başvekilimiz de kendilerini kabul ederek izahat aldılar ve bu suretle Şeker Sanayii hakkındaki tevecühleri yenilendi.

Bu arada çalışmaları daha verimli kılmak için hükümetimizin itimat ve ilgilerini kazanmak ihtiyacındaydık. Ancak bu suretle Şeker Sanayimizin gelişmesi ve yeni fabrikalar kurulması mümkün olabiliirdi.

Memleket şekersiz kalmamalıydı ve kalmayacaktı. Harbe girmemiştik fakat harp şartları memleketimizi sarsmıştı. Bütün dikkatimiz ve bütün bilgilerimiz, aklımızın tamamı, hep Şeker Sanayii'nin çalışma emniyetini, hammadde emniyetini sağlamak içindi...

Atatürk'ün kaybı ile harbin başlaması arasında çok kıymetli boş zamanlar kaybedildi. Çünkü O'nun yokluğu halinde hiçbir tedbir alınmamıştı. Tedbirler hadiselere bırakılmıştı. Atatürk'ün ebediyete kavuşması ile meydana gelen sakınılmaz boşluklar, az zaman sonra başlayan harp için hazırlanmış olan tedbirlerin realize edilmesini frenlemişti. Şimdi bunların telafisi vazifesi başlamıştı..."

Uşak Şeker Fabrikası - 1926

Bu arada belirtmekte yarar vardır. Ülkede Şeker Sanayii nin kurulması iki koldan gerçekleşmek yolundadır. Devlet ve Özel teşebbüs. Devlet Alpullu, özel teşebbüs Uşak fabrikasının kurulması için adeta zamana ve birbirlerine karşı bir yarış yürütmektedirler.

Bu noktadan sonra, dünü anlatabilmek adına Uşak Şeker Fabrikası'nın kuruluş öyküsünü anlatmakla işe başlamalıyız.

Bu öyküyü o yılların fabrika ziraat müdürlerinden Sabri ONGUN şöyle aktarmaktadır:

“Türkiye’de Orta Anadolu’nun geniş ekim alanlarında topraktan istifade etmenin yalnız hububattan olmasının yetersiz, aynı zamanda çiftçiyi sefaletle götürdüğünü idda ederek memlekette başka tarım alanlarında kazanç sağlayıcı ürünler yetiştirilmesi yolunda düşünceleri ortaya atan, Uşak’ta Aybey Mahallesi’nde Molla Ömer oğlu Nuri Efendi şekerin Hindistan da kamıştan Avrupa’da pancardan elde edildiğini duymuş ve bunun takipçisi olmuştur. Bu sırada tarih 1906-1907 yıllarıdır. İşte Nuri Efendi bu tarihten sonra Uşak’ta bir şeker fabrikası kurmayı düşler. Avrupa’dan şeker fabrikası araç ve gereçlerinin sağlanması ile karşı karşıya gelir. Ancak bunun başarıya ulaşması için uygun zemin ve ortamı beklemekten başka çaresinin olmadığını da bilmektedir. Çünkü kurtuluş savaşı yılları içinde bulunan ülke yokluk ve işgallerle bitkin düşmüştür.

Savaşın zaferlerle sonuçlanmasından sonra bu girişimlerini yenileyen Nuri Efendi etrafına topladığı vatandaş kitlesinin maddi ve manevi güçlerinin bir arada toplanması gerektiği inancındadır. Bu amaçla 1923 yılında “Uşak Terakki ve Ziraat A.Ş.” ‘ni kurarlar. Ortaklardan nakit alınması zor olduğundan köylülerden buğday, arpa, afyon, tütün, koyun, kuzu hatta tavuk yumurtası gibi ürünler alınarak şirketin ambarına toplanmış ve değer fiyatlarıyla satılarak ortakların paylarına işlenmiştir. Bu anormal ve enteresan koşullar 1925 yıllarına kadar devam ederek şirketin ayakta kalmasını sağlayacak ve yılmayan bir inancı kanıtlayacaktır. Bu yolda, inançlı ve gayretli arkadaşlarına örnek olan Nuri Şeker, köyden köye, gece gündüz demeden destek ararken Uşak Terakki ve Ziraat A.Ş.’nin sermayesini 600.000.- Lira ya çıkartmayı başarmıştır.

Nuri Şeker fabrikanın hisse senetlerini 1923 yılında Ankara’da bastırdıktan sonra Uşak’a geri döner. Her bir payı iki lira olan hisse senetlerini satmaya başlar. Karşılığında yukarıda sözünü ettiğimiz mallar alınarak nakde çevrilir. Hatta o günleri anarken köylülerin ağzında “Nuri Şeker bu fabrikayı yumurta parasıyla kurdu” diye söylenir.”

Kurtuluş Savaşı sonrasında bir baştan bir başa harap ve yıkılmış vaziyette bulunan ülkenin onarılması hususunda büyük bir azimle çalışan Cumhuriyet Hükümeti, 8 Nisan 1925 tarih ve 601 sayılı “Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun”u çıkarttırmayı başarmıştır. Bu kanun

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

şeker fabrikası kuracak olan teşekküllere devlet arazisinden parasız arsa verilmesi ya da elverişli özel kişilere ait arazilerin kamulaştırılması ve pancar tarımının on yıl süre ile vergiden muaf tutulmasını öngörüyordu. Lozan anlaşması ile Türk Hükümeti gümrük tarifeleri üzerinde anlaşmanın imza tarihinden beş yıl sonra serbesiyete sahip olabilecekti. Yani hükümet beş yıl içinde ürettiği şekeri himaye amacıyla dışarıdan ithal edilecek olan şekere karşı istediği tarzda bir gümrük uygulayamayacaktı. İşte yukarıda sözü edilen 601 sayılı kanun, ülkede şeker sanayiinin gelişmesi veya yerleşmesi konusunda kolaylıklar getiriyordu. Şeker Sanayii'nin korunması için alınan tedbirler bu kadarla kalmamış 25 Ocak 1926 tarihinde çıkarılan "Şeker İn-hisar Kanunu" ile Devler şeker ithalini de tekel altına almış ve yurt içinde üretilecek şekerin de alım satımını yüklenmiş olacaktır. Uşak ve Alpulu şeker şirketlerine yapılan yardımlar bu kadarla kalmamış, her iki şirkete Maliye Bakanlığınca zaman zaman maddi yardımlar sağlanmış. Bu şeker şirketleri ayrıca Sanayi ve Maadin Bankası'nca desteklenmiştir.

Görüldüğü gibi yasal ve ekonomik desteklerin oluşması tamamen Cumhuriyet Hükümeti sayesinde olmuştur. Denilebilir ki; Şeker Sanayii bir Cumhuriyet sektörüdür.

Tatlı Son (1927)

Uşak Şeker Fabrikası'nın yapılması için hazırlanan prosedür dışında, işletmesi için de, örneğin, maden kömürü, linyit ve kireç taşı için işlenecek ocakların vergiden muaf tutulması, işlenecek ürünün devlet araçlarıyla taşınması söz konusu olduğunda belli oranda tenzilat yapılması gibi kolaylıklar birlikte geti-

rilmiştir. Uşak Şeker Fabrikası, Çekoslovakya'daki Skoda Makine Fabrikası tarafından kurulmuştur. Günlük pancar işleme kapasitesi 500 ton olarak planlanan fabrikanın montajı on ay gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır. Fabrikanın montaj çalışmaları hızla devam etmesine rağmen işletmenin ihtiyacı olan suyun yetersizliği nedeniyle deneme üretimi bir süre gecikme ile 17.12.1926 tarihinde yapılmıştır. Alpulu'da İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin bir buçuk ay kadar önce Türk Şekerini üretmesi bu yarışa hız vermiştir.

Cumhuriyet'in ilk sanayi kuruluşlarına öncülük etmesinden dolayı ve Nuri Şeker'in anısını yaşatmak amacıyla Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yönetim Kurulu'nun 30.12.1998 tarih ve 2337-35 sayılı kararı ile fabrikaya **"Nuri Şeker"** adı verilmiştir.

Şimdi olayın esas kahramanı, Uşak'lı Molla Ömer oğlu Nuri Efendi'nin şahsi anılarına dönelim ve hikayeyi O'nun kendi ağzından dinleyelim.

"Milletimizin maddi, manevî refah ve ilerleme yolunda ilk adımlarını attığı günlerde idi. 1923 yılının ilk aylarında bulunuyorduk. Cumhuriyet henüz idrak edilmemiş, memleket uzun yıllar süren bağımsızlık, istibdat ve istiklal mücadelelerinin açtığı yaraları yer yer sarmak ve yeni bir hayata başlamak üzere bulunuyordu. Bütün milletçe muazzam işler başarmak mecburiyetinde olduğumuzu, yaşama hakkının ancak ileri milletler seviyesine erişmekle kabil olacağını anlamıştım.

NURİ ŞEKER

Lozan Konferansının tekrar başladığı günlerde idi. Sadece buğday, arpa, çavdar, mısır gibi zahire ile bu milletin geçinmesine imkan olmadığını, yeni yeni iş sahaları bulmak icap ettiğini düşündüm. Çünkü bu vaziyette, yani iktisaden kalkınmadığımız taktirde, Türk Milleti'nin daha uzun müddet yaşamasına artık imkan kalmadığına kani olmuştum.

Bizim de Avrupalılar gibi fabrikalarımız olmalı diyor, memleketin bu husustaki büyük ihtiyacını şiddetle hissediyordum.

Böylece ben de şeker fabrikası kurma fikri adeta bir takıntı halini almıştı. Artık beni bu fikrimden kimsenin vazgeçirmesine imkan yoktu. Bu sebeple, bir gün aile efradımı topladım. Onlara kat'i bir lisanla şunları söyledim:

Siz de bilirsiniz ki, ben başladığım bir işten asla dönmem. Eğer ben ölseydim, siz ne yapacak neyle geçinecektiniz? Yine eskisi gibi tarlalar ekip biçecek, onun geliriyle geçiminizi temin edecek değil miydiniz? İşte bundan sonra da aynı şekilde hareket edeceksiniz. Artık beni ölmüş bilin!... Bugünden itibaren şeker fabrikasını kuruncaya kadar benim size hiçbir faydam dokunmayacaktır...

Aile efradım, benim bu kat'i kararım karşısında naçar muvafakat vermek mecburiyetinde kalmıştı. 1923'ten 1926'ya kadar karşı çıkmadan bana yardım etmek suretiyle davamın tahakkukunu kolaylaştırdılar.

Şeker fabrikası kurmak hususundaki çalışmalarına fiilen ve manen iştirak

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

eden en samimi yardımcılarım bilhassa büyük oğlum Muhsin ŞEKER'le ailem Atika ŞEKER'dir. Kızım Sakine ile diğer oğullarım Necati ve Celal de bu müessesenin kurulmasında hisselerine düşen şeyleri yapmışlardır. Bu beş vefakar insan aynı zamanda bana bütün hayatım müddetince yardımda bulundular...

Bunlardan başka Uşak'ta şeker fabrikasını tesis etmek, şeker imal ve ticaretine ait her türlü zirai, sınai ve ticari evrakla ilgili işleri tamamlayarak iktisadi bir müessese meydana getirmek üzere bana yardım elini uzatan Uşak'lı elli kurucu vatandaşı, bu nedenle ayrı ayrı minnet ve şükranla anmayı milli bir borç saymaktayım... Bazılarını hatırlayabildiğim bu elli Uşak'lı kurucu ve ilk hissedarın iştirakiyle "Uşak Terakki Ziraat Türk A.Ş." ni kurmaya, yorucu bir çalışma neticesi muvaffak olmuştum. Her türlü yokluk beni bir an bile hüsrana uğratmak şöyle dursun bilhakis irademi tahrik ediyordu. Bilhassa o zamanın geri fikirli bazı kimselerinin haset ve yalanları karşısında her ne pahasına olursa olsun, bu yolda ilerleme hızımı artırmak mecburiyetini hissetmiştim.

İnandığım şeylere başkalarını nasıl olsa ikna edeceğime kani idim. Atıldığım mücadele içinde bilhassa bu noktaya büyük bir ehemmiyet veriyordum. Başta Hüseyin Rauf Bey olduğu halde beni dinlemek lütfunda bulunan devlet adamlarına memleketimizin şeker fabrikasına olan ihtiyacını etraflıca izah ettim. Onların teveccühlerini kazanmak, çıkardıkları engelleri bertaraf etmek için maksadımı mahir bir artis mükemmeliyetiyle açıklamaya çalıştım. Zira ben, gözlerini ikbal hırsı bürümüş adi bir hisle değil, sadece memleketime hayırlı bir müessese meydana getirmek hevesiyle çalışıyordum. Teşekküre şayandır ki, bu hususu çok zeki olan Hüseyin Rauf Bey'e pek çabuk anlatmak mümkün olmuştu.

Ona bu işte ne kadar samimi hislerle hareket ettiğimi gösteren "yumurta hesabı" cidden orijinal bir keyfiyeti haizdi. Hüseyin Rauf Bey bana bu fırsatı şöyle bir sual sormak suretiyle vermişti:

"Beybaba, sen bu fabrikayı neyle kuracaksın? Fabrika kurmak senin zannettiğin gibi öyle kolay bir şey değildir."

Ben Rauf Beyin bu sualine otomatik bir şekilde şöyle cevap verdim:

Uşak ili ilçeleriyle beraber yirmi beş bin hanedir. Bunun beş binini ıskarta etsek geriye yirmi bin hane kalır. Bu yirmi bin haneden her gün birer yumurta alsam yirmi bin yumurta eder. Yumurtanın tanesi iki buçuk kuruş olduğuna göre, günde elli bin kuruş yani beş yüz lira eder ki bu da senede 182.500.- lira gibi oldukça büyük bir meblağ bize temin edebilir. Fakat bu

hakikati temsili bir rakam olarak kabul etmek lazımdır.

Yumurta hesabı Başvekil Rauf Bey'in hakikaten hoşuna gıtmıştı. Bunun üzerine daha samimi bir tavır takınarak:

"Köylü seninle müttelik midir, seninle beraber midir?" diye sordu.

Ben de, hazırladığım şirketin dahili nizamnamesini göstererek:

İşte burada da görüleceği veçhile şehirli, köylü bütün Uşak'lı vatandaşlar benimle beraberdir... şeklinde cevap verdim.

Bu konuşma esnasında yanımızda bulunan Ziraat Vekili Mehmet Sabri Bey de;

Kaç yüz bin dönüm tarlan var da bu fabrikanın pancar ihtiyacını temin edeceksin? dedi.

Ben bu yerinde olmayan suale adeta sinirlenmiştim. Elimde olmayan bir ciddiyet ve asabiyetle derhal cevap verdim:

Hammaddesi toprağa dayanan herhangi bir fabrikanın kurulması için zannettiğiniz gibi büyük arazi parçasına ihtiyaç yoktur. Eğer böyle bir şeye ihtiyaç olsaydı, Fransa'dan memleketimize gelip tütün tekeli alan Fransız şirketinin tütün yetiştirecek binlerce dönüm arazisinin olması gerekirdi.

Halbuki ben Türküm. Bastığım toprak, bu güzel yurt benimdir. Bu vatanın her karış toprağı benim tarlam... Hatta icap ederse yalnız Uşak değil, bütün Türk köylüsü benimle beraber olabilir.

Nuri Şeker'in oğlu Muhsin Şeker'in babası ile ilgili anılarında, babasının o günlerdeki heyecanını anlamak mümkündür.

"Babam, fabrikayı kurmadan evvel şekeri evimizde imal etmeyi başarmıştı. Köyde yetişen pancarları evimizde kazanlara koyup kaynatıyor, kabuklarını soyup rendeleliyor, ağaçtan yapılmış makinemizde sıkıp elde edilen şerbete kireç ayranı katıyor, sabaha kadar öyle bırakıyordu. Sonra altına çökmüş şerbeti bulandırmadan başka kazanlara aktarıyor ve bundan köpük helvası yapıyordu. Ben de yapılan bu helvaları pazara götürür; bağıra, bağıra satarım. Şehirlisi, köylüsü kapış, kapış alırlardı.

Babam bununla yetinmedi. Sayısız deneylerden sonra, pancar kokusundan arındırılmış koyu şerbeti eline alıp, dükkan-dükkan gezdirdi.

-İşte dedi; bu şekerin koyu şerbetidir. Bir şeker fabrikası yaptırılın, tarlalara "Çükündür" ekelim. Hem paralarımız Avrupa'ya gitmesin, hem de çocuk-çocuk, milletimiz bol şeker yesin...

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Fabrika babam için ölümsüz bir amaç olmuştu."

Alpullu Şeker Fabrikasının kuruluşu ise, heyecanın devlet tarafındaki öyküsüdür.

14.6.1925 tarihinde İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları Türk A.Ş. adı altında; T.C Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Trakya illeri özel idareleri ile özel şahısların 500.000.- lira sermaye ile kurdukları şirket tarafından Almanya'da R.Wolf firmasının Makine Fabrikasına kurdurulmuştur. Fabrikanın temeli Uşak Fabrikasından kırk beş gün sonra, 26.11.1925 tarihinde atılmış, montaj çalışmaları on bir ayda bitirilerek 26 Kasım 1926 tarihinde ilk Türk şekerı bundan yaklaşık 80 yıl önce üretilmiştir.

Alpullu Şeker Fabrikası görkemli bir törenle açılmış, yankıları ise basın kanalıyla günlerce ulusumuza müjdelenmiştir.

26 Kasım 1926 tarihli Ulus Gazetesi'nde çıkan makalesinde, dönemin büyük ismi Ahmet Ağaoğlu o günü şöyle anlatıyor; (sadeleştirilmiş Türkçe şekliyle)

"Bugün bu sosyal ve iktisadi hadiseler Cumhuriyetin açmış olduğu medeniyet yolunun en ince izlerine bile Türk Milletinin azami bir uyum kabiliyetini haiz olduğuna zerre kadar şüphe bırakmamaktadır. Bu millet yalnız fenni doruklara değişim göstermemiştir. Aynı zamanda yaygın söylen-tilerin altında saklanan

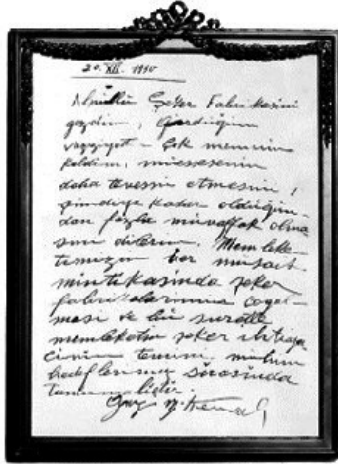

Mimar Sinan Köprüsü'nden
Alpullu Şeker Fabrikasının Görünüşü (1926)

zihni ve ahlaki, sosyal ve iktisadi faaliyetlere de kabiliyetini ispatlamaktadır. Mahiyeti itibariyle geçici olması doğal olan buhran ve geçiş devirlerinde kötümser tahminlerde bulunanların, Alpullu Şeker Fabrikasının resmi açılışında bulunmalarını isterdim... Türk'ün kurduğu bu anıt, Türk özel teşebbüsünün çalışma ve gayreti ile ilminin bir baş yapıtıdır...Yüzlerce kilo demir kütlesi canlanmış ve insanoğlunun ihtiyacını tatmin için beşerin iradesine tabi birer şuurulu heykel gibi hizmet etmektedir. İşte Türk Şekerı, işte Türk toprağında- n,emek ve gayretinden meydana gelmiş olan Türk şekerı!.. Bir ay sonra da

Türk'ün Anadolu şekerini Uşak'ta tadacağız. Gerçekleşmesi için ne tatlı, ne güzel düşler. Düşününüz ki daha üç tane bunun gibi fabrika ile memleket senede tam 14 milyon lirasını kendi cebinde saklayacak...Gazi'nin dehası ve yüksek iradesi bize rehberken; teşebbüs, emek ve gayret, tahammül ile mücadele sahalarda bu millet için erişilmeyecek hedef, alt edilmeyecek zorluk, başarılmayacak iş kalmayacaktır."

20.12.1930 tarihinde Alpullu Şeker Fabrikasını ziyaret eden büyük önder Atatürk, aynı düşüncenin mimarı olarak gözlemlerini ve hedeflerini belirlerken, fabrikanın şeref defterine şunları yazıyordu:

"Alpullu Şeker Fabrikasını gezdim. Gördüğüm vaziyetten çok memnun kaldım. Müessesenin tevessü etmesini (gelişmesini) şimdiye kadar olduğundan fazla muvaffak olmasını dilerim.

Memleketimizin her müsait mıntika-sında şeker fabrikalarının çoğalması ve bu suretle memleketin şeker ihtiyacının temini mühim hedeflerimiz sırasında tanınmalıdır."

Gözden kaçırılmaması gereken bir husu-sa burada kısaca değinmek, Cumhuriyetin o günkü hassasiyetlerini öğrenmek bakımından önem taşımaktadır.

Her iki fabrikamızın kuruluş aşamaları eş zamanlı olarak yürütülmektedir. İşin bir tarafındaki Uşak Fabrikası başlarda daha ileri bir safhadadır. Ulu önder, her iki teşebbüsü de aynı heyecanla kucaklamasına rağmen, devlet önderliğinde kurulacak Alpullu Fabrikasının, Uşak Fabrikasından sonra işletmeye alınmasına gönlü razı olmamış ve alınan ek önlemler sonucunda Alpullu; Uşak'tan kırk gün kadar önce şeker çıkarmıştır. Burada özellikle ve öncelikli olarak verilen mesaj açıktır: Devlet her şeyde öncü ve önder olmak durumundadır.

Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikalarının hizmete girmesiyle artık ülkemizde şeker sanayii doğmuş bulunuyordu. İlk kampanyaların yapıldığı 1926 yılından, Eskişehir Şeker Fabrikasının kurulduğu 1933 yılına kadar, hem pancar tarımında hem de işletmecilik alanında önemli tecrübeler kazanılmıştır.

1 Ekim 1932 tarihinde Eskişehir Şeker Fabrikasının kurulmasına karar verilir. İki aylık bir etüt ve çalışmadan sonra 8 Aralık 1932 tarihinde, Buckau R. Woşf

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

adlı Alman firmasına ihale verilir. 1 Şubat 1933 de yerini Atatürk'ün seçtiği fabrikanın temeli atılır.

Fabrika kurulmasına karar verilecek iki arazi seçeneği vardır. Birisi Porsuk Nehrinin yanında bulunan ve epeyce geniş olup arazi maliyeti de düşük bir yerdir. Diğeri ise fabrikanın kurulu olduğu şimdiki arazi.

Merhum Celal Bayar'ın 28.02.1934 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan söyleşide bu yer seçimi hikayesini şöyle anlatmaktadır:

“O tarihte Atatürk ile beraber, trenle İstanbul’a giderken Eskişehir’e yaklaştık. Birdenbire Atatürk;

-Bizim Eskişehir Fabrikası ne oldu diye sordu.

-Her şeyi ile hazır Gazi Hazretleri dedim ve devam ettim. Yeri hakkında karar vermek üzereyiz. İki yerin de fayda ve sakıncaları var. Bunlar üzerinde duruyoruz.

Bunun üzerine Atatürk,

-Bu işi beraber yapalım dedi ve treni durdurdu.

Porsuk Suyunun yanındaki yeri gösterdim. İkinci yere, şimdiki fabrika mıntıkasına vardığımızda, burada para meselesi biraz farklı olur dedim.

Atatürk hiç düşünmeden ;

-Burada yapacaksınız dedi ve sebebini şu şekilde açıkladı:

‘Tren geçtikçe halk istasyonun hemen yanındaki fabrikayı görecek, morali yükselecek. Bu yüzden parası ne olursa olsun, burada yapılmalı...’ ”

Fabrikanın temeli 1 Şubat 1933 tarihinde atılır. Montajı 1 Nisan 1933 tarihinde başlar. Montaj 6 ayda tamamlanır. 5 Aralık 1933 tarihinde açılış töreni yapılarak resmen işletmeye alınır. Eskişehir Şeker Fabrikası ülkemizin

3. Şeker Fabrikası olarak çalışmaya başlamıştır. Kurulduğu günde 1500 ton pancar işleme kapasitesine sahipken yapılan tevsiiler ile bugün kapasitesi olan 7200 tona yükseltilmiştir.

Ulu Önder ölümünden bir yıl kadar önce, Elazığ'ın Pertek ilçesini ziyaret ettiklerinde zayıf, cılız çocukları görünce;

“Şeker Fabrikalarının sayısı yirmiye çıkmaz ve şeker ekmek kadar kolay alınır hale getirmezsek, gürbüz çocuklara hasret kalacağız.”

sözleriyle şeker sanayiinin hedefini göstermiştir.

Turhal Şeker Fabrikasına Develer İle Pancar Nakli (1934)

Turhal Şeker Fabrikası ise, İş Bankası ile T.C. Ziraat Bankası'nın eşit paylarla ve 3 milyon lira sermaye ile kurdukları Turhal Şeker Fabrikası A.Ş.'nin eseridir. Fabrika yine aynı Alman firması tarafından kurulmuştur. Kuruluş sırasında günlük pancar işleme kapasitesi bin tondur. Fabrikanın temeli 7.10.1933 tarihinde atılmış ve açılışı ise

dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından yapılmıştır. Büyük Atatürk'ün törene katılamayışı nedeniyle Turhal Şeker Fabrikası yöneticileri, Şeker Sanayiinin gelişmesine destek ve direktifleriyle yön veren Ata'ya, içinde fabrikanın ürettiği şeker bulunan, üzerinde Türkiye haritası ve dört şeker fabrikasının gösterildiği ve halen Anıtkabir'de bulunan altın bir şekerlikle fabrikanın açılışını müjdeliyorlardı.

Yaşanan problemlerin daha kolay çözülmesi amacıyla, fabrikalarının birleştirilmesine karar verilmiş ve 6 Temmuz 1935 tarihinde, Sümerbank, Türkiye İş Bankası ve T.C. Ziraat Bankası tarafından eşit hisselerle 22.000.000 TL. sermayeli “Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi (T.Ş.F.A.Ş)” kurulmuştur.

Şeker üretim faaliyeti 1950 yılına kadar zaman zaman tevsi edilen (genişletilen-büyütülen) bu dört fabrika ile yürütülürken bir yandan kapasite artırımları sürdürülmüş; diğer yandan ülkemizin artan şeker ihtiyacını karşılayabilmek için 1951 yılında başlatılan yatırım programları çerçevesinde 1956 yılına gelindiğinde on bir yeni şeker fabrikası işletmeye alınarak, fabrika sayısı on beşe çıkarılmıştır.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

1960-1970 yılları arasında Ankara ve Kastamonu Şeker Fabrikalarını takiben 1977 yılında Afyon Şeker Fabrikası işletmeye alınmıştır. Ancak ülke nüfusunun artması yeni şeker fabrikalarının yapılmasını gerekli kılmıştır. 1980-1993 yılları arasında Muş, Iğın, Ağrı, Elbistan, Van-Erciş, Ereğli, Çarşamba, Çorum ve Kars Şeker Fabrikaları işletmeye alınmıştır.

Daha sonraki yıllarda ise Yozgat ve Kırşehir Şeker Fabrikalarının kurulmasıyla ülkemizdeki şeker fabrikalarının sayısı Türk Şeker'e ait 26, Pankobirlik'e devredilen Amasya, Kayseri, Konya Şeker Fabrikaları ve özelleştirme programına alınan Kütahya Şeker Fabrikası ile birlikte otuza çıkarılmıştır.

Şeker Fabrikalarının üretim ünitelerinin ihtiyacı olan makine ve cihazların üretim ve imalatını gerçekleştirmek üzere şirket bünyesinde beş makine fabrikası oluşturulmuştur. Ankara, Afyon, Eskişehir, Erzincan ve Turhal Makine Fabrikalarında komple şeker fabrikaları, Çimento Fabrikaları, Petrol Rafineleri için basınçlı kaplar, Termik Santral ve Hidroelektrik Santral ünitelerinin yanı sıra buhar kazanları ve hidroelektrik türbin imalatları yapılmaktadır.

Kuruluş öykülerinde görülen coşku ve disiplin bugün hangi noktadadır? Bu bahse girmeden önce Şeker Sanayii ülkemizde nelere öncülük etmiş ve neler başarmıştır, kısaca bunlara bir göz atalım.

Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan dört fabrikanın tüm ahşap doğramaları fırınlanmış keresteden yapılmıştır. Fabrikaların bünyesindeki sosyal tesislerde sinema salonu, yüzme havuzu, tenis kortu, futbol sahası mevcuttur. Dikkatinizi çekiyor mu? Yıl 1934'tür. Yer; o günlerde nüfusu çok az olan il ve ilçelerdir. Bu şartlarda sinema salonu ve yüzme havuzu ne işlev yapacaktır ki? O sinemalarda her hafta yüzlerce yerli halk ve fabrika mensubu film izlemiş, yüzme havuzunda spor aktiviteleri yapılmıştır. Fabrika çay bahçelerinde halk günleri tertiplenmiştir.

Bu yüzdendir ki halk Cumhuriyetin bir kuruluşu olan Şeker Fabrikaları sayesinde Cumhuriyeti daha bir içtenlikle benimsemiştir.

Memur ve işçisine ödediği maaş ve ücretlerle, çiftçisine ödediği pancar bedelleriyle, nakliyecisine ödediği taşıma ücretleriyle ekonomik olarak yöre kalkındırılırken, sosyal ve kültürel olarak da yöreye büyük katkılar sağlanmıştır. Topyekün kalkınma denilen şey de tam olarak budur.

Alpullu Şeker Fabrikası Sosyal Tesisleri - OKUL (1926)

Şeker Sanayii mensuplarının faaliyetleriyle sosyal yaşamımıza sunduğu hizmetler de bu sanayiinin gelişmesine paralel olarak artmıştır. Şeker Sanayii, şeker pancarını yetiştiren yarım milyona yakın çiftçi kitlesiyle güçlü ve sıkı bir ilişki kurmuştur. Şeker pancarının yetiştirilmesinde çiftçiye gerekli olan tarım aletleri, gübre, çeşitli malzeme ile ayni ve nakdi yardımlar yapılırken, çiftçinin eğitilmesi ve kültürünün artırılmasına da çalışılmıştır.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. çiftçiye tarımsal, sosyal ve ekonomik konularda aydınlatmak ve bilgilendirmek amacıyla 1951 ile 1989 yılları arasında "Pancar Dergisi"ni yayınlarak altı bin köye bu dergi ulaştırılmıştır. Yurdumuzda ücretsiz olarak dağıtılan 35 bin tirajlı başka bir dergi yoktur. Köy kitaplıklarına, okuma odalarına ve köy okullarına kadar giden Pancar Dergisi, çiftçilerimize tarım tekniği ve kültürel açıdan çok faydalı olmuştur.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından üç ayda bir yayınlanan ve bilimsel konulara ağırlık veren "Şeker Dergisi" de 1988 yılına kadar yayınlanmıştır. Bunlara ilave olarak Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin yayını olan tarımsal, teknolojik ve ekonomik konularda 220 kitap yayınlanmıştır. Çiftçilere sayılar yüz binlerle ifade edilen çeşitli tarımsal broşürler dağıtılmış, ayrıca fabrikalarımızda çiftçilerin pancar tarımı konusunda eğitimleri için kurslar düzenlenmiştir.

Pancar Hasadı (1928)

Kuruluşu ile birlikte şirketçe seçilen yetenekli ve başarılı öğrencilere burs verilerek yurt içinde ve yurt dışında çeşitli fakülte ve yüksek okullarda okutulmuş, şirketimiz ve ülkemiz için teknik, zirai ve idari branşlar için yararlı elemanlar yetiştirilmiştir.

Kültür ve hayır dernekleri de, şirketin ve çalışanlarının katkılarıyla fabrikalarımızın büyük bir bölümünde ilk öğretim okulu, lise binaları inşa edilerek Milli Eğitim Bakanlığınca hizmete açılmıştır.

Denilebilir ki; Anadolu köylüsünü ve çiftçisini (LPG) tüpgaz ve gazlı ocakla tanıştıran Şeker Sanayiinin tarım teşkilatıdır. Yine Türk çiftçisinin buzdolabı, çamaşır makinesi ve fırın gibi teknolojik nimetlerle tanışmasında öncülüğü aynı teşkilat sağlamıştır. Çiftçilerin pancar bedellerinden kesilmek suretiyle aldığı bu ürünleri, yerel pancar ekicileri istihsal kooperatifleri temin etmiş dağıtımı ise fabrikaların tarım teşkilatlarınca sağlanmıştır. Ş. Tarım teşkilatında

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

çalışan mühendis ve teknisyenler pikaplarının arkasında taşıdıkları bu “nimetleri” köylülerle tanıştıırken, kendi ihtisas konularında da çiftçilerin her zaman yanında olmuşlardır.

Anadolu çiftçisi bugün bile; oğlunu evlendirir, kızını gelin ederken yöre esnafından aldığı eşyaların ödeme günü olarak verdiği senetlere, “pancar parasına” diye not düşürmektedir. Oğullarına sünnet düşünlerinde yaptırdıkları helvaların şekeri, pancar bedeline mahsuben aynı olarak verilen şekerlerden yapılmaktadır.

Bu sosyal faaliyetler yanında Şeker Fabrikaları’nın çiftçiye ve kurulu bulunduğu yöreye sağladığı faydaları sadece ana başlıklarla hatırlatmakta yarar vardır.

Türk Çiftçisi ekim nöbetini (münavebe) uygulamayı, dolayısıyla polikültür ziraatı öğrenmiştir.

Pancar tarımı vesilesiyle tarımda mekanizasyon olgusu gerçekleşmiştir.

Pancar tarımının emek-yoğun bir işkolu olması sebebiyle istihdam üzerinde doğrudan ve dolaylı etkisi vardır.

Çiftçimiz yabancı ot ve haşere ilaçlarıyla geniş ölçüde pancar tarımı sayesinde tanışmıştır.

Pancarın hem kendi yaprakları hem de fabrikasyonda yan ürün olarak ortaya çıkan yaş ve kuru küspesiyle melas geniş ölçüde hayvan beslemede kullanıldığından, fabrika bölgeleri aynı zamanda besi hayvancılığının en çok geliştiği yöreler olmaktadır.

Gerek hammaddenin gerekse mamul maddenin ve diğer malzemelerin nakliyesinde büyük bir iş hacmi ortaya çıkmaktadır.

Şeker Sanayii tarımsal sulama amaçlı baraj ve göletlerin bulunmadığı bölgelerde, yüzeysel veya derin kuyuların açılmasına önderlik ederek sulu tarım alanların gelişmesinde fevkalade önemli görevler üstlenmektedir.

Kalkınmada ve sanayileşmede asıl amaç sadece ve sadece karlılık mı olmalıdır?

Eğer ölçü sadece karlılık olacaksa, bu anlayıştaki bir özel sektörün ülkenin geri kalmış yörelerinde kalkınma hamlesine katılması mümkün müdür? O halde, ülkenin bu gibi geri kalmış yöreleri nasıl geliştirilebilecektir?

Bu sorular, Şeker Sanayiinin Doğu Anadolu’da kurduğu fabrikalara verilen “sosyal amaçlı fabrika” deyiminde anlam ve cevap bulmaktadır. Bu

bağlamda Doğu Anadolu'da bulunan Kars, Erzurum, Erzincan, Erciş, Muş, Elazığ, Malatya ve Elbistan Fabrikaları'nın kurulmasındaki temel felsefe, devlet eliyle bu kabil bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerine katkı sağlamaktır.

Şeker Sanayiinin bugün ulaşılan bu noktaya gelmesinde; bir tren istasyonu ve bir tarım bölge binasından başka dikili taş bulunmayan yörelerde fedakarca, insan üstü bir gayret, azim, yurtseverlik ve de başarıyla hizmet eden nice isimsiz kahramanların, yani kısacası Şeker Sanayii tarım teşkilatı çalışanlarının alın teri vardır. Bu kahramanlar ki; çoğunlukla çocuklarının büyüdüklerinden bile geç haberdar olabilmişlerdir. Özellikle fabrikaların taşra teşkilatlarında hizmet veren bu yiğit Anadolu insanları, Türk Ziraat Mühendisliğinin yüz akı fedakar mühendisler, devlete ve millete hizmet etmek için çırpınırken, -işin tabiatı gereği- çocukları yeterli eğitimi alacakları okullardan uzakta kalmışlar ve çoğunlukla gönüllilerindeki meslekleri elde edememişlerdir. Bu çocuklarımız da, ebeveynleri kadar anılmaya ve övülmeye layıktırlar.

Bu genel anlatım içinde, çalıştıkları sahalarda nice unutulmaz olayları ya bizzat yaşamış ya da tanıklık etmişlerdir. İşte o anılardan seçilmiş gülümseten örnekler:

İlk anı; Afyon Fabrikası bölgelerinin birinde, bir pancar tesellüm kantarında geçer. Pancar alım kampanyasının "genel söküm" tabir edilen ekim ayı ortalarında bir zamandır.

Fabrika ziraat müdürü refakatinde, genel müdürlükten gelen grup müdürü ve bölge şefi birlikte ziyaret maksadıyla kantara gelmişlerdir. Genel söküm zamanı olduğu için, kantardaki trafik fevkalade sıkışıktır. Zaman çiftçiler için daralmaktadır. Zira karlı kış günlerine kalmadan pancarların teslim edilmesi gerekmektedir. Çiftçilere, kalan pancar miktarları da göz önüne alınarak hangi günlerde ne kadar pancar teslim edebileceklerini gösteren "pancar teslim kağıtları (gün kağıdı) dağıtılmıştır. Dolayısı ile, çiftçi pancarları bu sıraya göre tesellüm edilmektedir.

Bu arada, kantar sahasının bir köşesinde, sıra dışında bir römork durduğu hemen dikkat çekmektedir. Bölge şefi, yardımcısına bunun nedenini sorar ve gün kağıdı olmadığı için bekletildiğini anlar. Bu arada o çiftçinin yanlarına gönderilmesini ister yardımcısından. Maksadı, bu çiftçinin neden kuralsız olarak kantara getirdiğini öğrenmek ve tekrarını engellemek için uyaraktır.

Yanlarına gelen genç irisi bir delikanlıdır.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Niçin günsüz pancar getirdiği sorulduğunda, gencin verdiği cevap şu olur.

-Müdür bey! Ben dün taahhüt alımında geldiğiniz ve tavuk yediğiniz muhtarın oğluyum.

Bölge şefi tam çocuğa çıkışacaktır ki, grup müdürü araya girerek:

-Madem ki tavuğunu yemişsiniz, alın bu sempatik delikanlının pancarını, deyiverir.

Bu isteğin aynı gün değil ama bir sonraki gün gerçekleşmesi sağlanarak sorun çözülür.

Bu anekdota bağlı olarak, şeker fabrikaları ile çiftçiler arasında akdedilen "şeker pancarı yetiştirme sözleşmesi"nden kısaca bahsetmek gerekir.

Sözleşme en az beş, en fazla otuzar kişilik gruplar halinde bir araya gelen çiftçilerle yapılmaktadır. Gruplardaki bu çiftçiler birbirlerine müşterek ve müteselsilen kefildirler. Sözleşmelerde o yıl çiftçilere bedelsiz olarak verilecek yaş veya kuru pancar küspesinin miktarından tutun da, pek çok teknik ve tarımsal ölçütler sıralanır.

İşte bu taahhüt alımları büyük köylerde köy kahvelerinde, küçük köylerde ise muhtarlıklara ait köy odalarında yapılmaktadır. Zaman olarak da, çiftçilerin iş günlerini boşa harcamalarını sağlamak bakımından genellikle akşam saatleri tercih edilmektedir.

Taahhüt alımları ile çiftçilerin bir sonraki ekim döneminde ekecekleri pancar miktarları (şimdilerde teslim edecekleri pancar kota miktarları) tespit edilir. Buna bağlı olarak da fabrikalar, bir yıl sonrasının üretim, nakliye ve işletme programlarını hazırlarlar.

Köylerdeki taahhüt alımları tamamlandıktan sonra, Türk Çiftçisinin her zaman sahip olduğu konukseverliğinin bir yansıması olarak da görevlilere;

-Ellerinize sağlık. Taahhütlerimiz alındı. Şimdi biraz soluklanalım, bir çay içelim bahanesiyle ve çoğunlukla büyük ısrarlar sonrasında, ortaya bir sofraya getirilir. Allah ne nasip etmişse.

Pancar Çiftçi Bütünleşmesi (1936)

Grup müdürümüz de içimizden gelen büyüklerimizdir. Aynı şeyleri, bu görevleri sırasında onlarda yaşamışlardır. İşte bu nedenledir ki, yukarıdaki anıda bahsedilen delikanlının pancarının alımı için yardımcı olmak istemiştir.

İkinci anı-hikaye; Ağrı Şeker Fabrikasına bağlı bir bölgede geçer. Bilindiği üzere, Doğu Anadolu yöresinde Erzurumluların "kıtlama " tabirini kullandıkları sert kesme şekerlerle çay içmek genel bir alışkanlıktır. Bu nedenle toz şeker az rağbet edilmektedir. Bu anlaşılabilir bir tutumdur. Ancak anlatılan bu olayda durum hiç de böyle değildir

Pancar bedellerine mahsuben çiftçilere aynı avans olarak şeker dağıtıldığı bir zamandır. Bölge ambarlarında Erzurum fabrikasından gönderilen küp ve kesme şekerler, çiftçilere miktarları önceden belirlenmiş istihkakları kadar ve karışık olarak dağıtılmaktadır. Dağıtımın son günlerinde, bölge ambarında küp şeker kalmamıştır. Dağıtıma toz şeker olarak devam edilmektedir. En az beş, en fazla otuz kişilik birbirlerine müteselsil kefaletle bağlı grupları temsilen aynı ve nakdi avansları "grup başkanları" topluca almaktadır. İşte bu grup başkanlarından birisi, kendisine toz şeker verileceğini anlayınca, doğruca bölge şefinin odasında alır soluğu. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

-Müdür Bey! Sizin ambarcınız bana toz şeker vereceğini söylüyor. Ben toz şeker istemirem.

-Başkan, ambarda sadece toz şeker var. Gelecek başka şeker de yok. Hem bak sen çok geç kalmışsın. Yapacak bir şey yok. Hem ne fark eder; ha toz, ha kesme. İkisi de şeker değil mi?

-Hayır Beyim! Ben toz şekerinizi istemirem.

-Başkan toz şekerini neden istemediğini bir anlat hele!

-Beyim, ben oğluma düğün yapacağım. Düğün yemeğinde elbette ki helva olacaktır. Sen beni bütün bir köylünün ağzına mı düşüreceksin? Hiç düğün helvası toz şekerle yapılır mı?

Geleneklerin ördüğü duvarlar ne yazık ki, zor yıkılıyor.

O sevgili çiftçimize, kesme şekerin de dövülüp ufalandıktan sonra sulandırılıp şerbet haline getirildiğini; aynı şerbeti toz şekerle yapmanın daha az zahmetli olacağı tekrar, tekrar anlatılmasına rağmen ikna etmek mümkün olmaz. Sakat geleneklerin ortaya çıkardığı bu tatlı kriz, ihtiyaç miktarı kadar kesme şekerin komşu bölgelerden temini suretiyle tatlıya bağlanır. O an, şekerleri traktörüne yüklerken yüzünde beliren tebessüm ile minnet ve

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

şükran duygularını ifade edişini hayal etmek hiç de zor değildir.

Ülkemizdeki şeker pancarı tarımının dünya ölçeklerini yakalaması, çiftçisiyle bu denli sıcak ve yakın ilişki kurabilmiş olan "şekerciler" sayesinde.

Bu nedenledir ki; her birisi yaklaşık on ile altmış bin dekar civarında pancar ekim sahasından sorumlu; çiftçilere ait büyük tutarlardaki çapa-sulama yahut da söküm avanslarını icabında köye ayaklarına kadar götürerek ödeyen, altında arabası, emrinde onlarca memur ve işçi çalışanı olan, ekim-çapabakım-sulama ve söküm zamanlarında gerekli her türlü yardım ve desteği çiftçisinden esirgemeyen fabrika tarım teşkilatının taşra bölgelerindeki sorumlularına, her kurumda bulunan ve ancak alt görev unvanına sahip personel için kullanılan şef tabirini Anadolu'nun pek çok yerindeki izanı ve zekası geniş çiftçi kesimi kullanmamakta; bunun yerine müdür bey şeklinde hitap etmeyi yeğlemektedir.

Türk çiftçisinin sahip olduğu bu anlayış ve yorumla farklı bir anlam kazanan bu unvan sorununu, üzücüdür ki mensubu oldukları kurum seksen yılı aşkın bir zamandan beri çözümleyememiştir. Konuyla ilgili olarak bugüne kadar öne sürülen gerekçeler ne yazık ki inandırıcı olmaktan uzaktır. Görev ve sorumlulukları itibarıyla, ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan ve eşdeğer görevleri yürütenlere verilmekte sakınca görülmeyen bu hak, onlardan esirgenmektedir. Pek çok kamu kurumu ve Pankobirlik'e ait fabrikalarda çözüme kavuşturulan ve büyük ölçüde moral-motivasyonla ilişkili bu meselenin çözümü için çok uzun yıllar beklenmiş, ancak sonuç hep sonuçsuzluk olarak tecelli etmiştir.

Artık bayram geçmiştir. Zaten çözmek için hiçbir gayretin gösterilmediği bu sorun, Şeker Sanayii Tarım Teşkilatı çalışanlarının içinde bir ukde olarak kalmaya devam edecektir. Nasıl olsa fabrikalar bir bir elden çıkarıldıkça, sorun kendiliğinden çözülecektir !? Eee...O zaman da birileri bayramlık kınalarını münasip bir yerlerine yakabilirler.

Ziraat Bölge Şefi (1933)

Hakları olan unvanları bile esirgenen, devletin bordrolu mahkumları olmalarına rağmen, ülkesine ve milletine üstün feragatla hizmet eden bu karakteri yüksek Anadolu çocuklarının başarılarına, bu anlayışın ışığı altında yenilerini eklemeye yine de devam edeceklerinden kuşku duyulmamalıdır.

Bu başlık altında söylenecek pek çok söz, verilecek pek çok ekonomik ve istatistiksel veri olmakla birlikte, ana başlıklar altında konuya yaklaşmak gerekirse şunlar söylenebilir.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., kamu ve özel dahil Türkiye'nin 500 büyük firması içinde 7. sırada olup, 1,3 milyar YTL yıllık satış hacmi ve % 75 Pazar payı ile ülkemiz tatlandırıcı sektörünün lideri konumundadır. Belirtilen bu miktarların, son yıllarda açık bir yara halini alan ve kurumu zora sokan kaçak şekerin yurda girişinin maalesef engellenememesi ve tatlandırıcı sektörünün birkaç yıldır açık bir şekilde korunması nedeniyle ortaya çıkan olumsuz tablo tersine çevrildiği takdirde, daha da artacağı aşikardır.

233 sayılı KHK ile ana statüsü gereğince K.İ.T (Kamu İktisadi Teşekkülü) niteliğinde faaliyet yürüten T.Ş.F.A.Ş. , % 98'i ödenmiş 1,0 milyon YTL sermayeye sahiptir. Sermayesinin tamamı devlete aittir.

Pancar ziraatı Türkiye coğrafyasının çok geniş bir alanında yapılmaktadır. Türk Şeker verilerine göre 1998'de (Amasya, Kayseri ve Konya Şeker Fabrikaları ekim sahaları hariç) 4.115.555 dekar olan ekim, 2002 yılında 2.837.503 dekara gerilemiştir. 2002 yılı itibarıyla pancar eken çiftçi sayısı 416.619'dur. 2004 yılında bu rakam 303.428'e gerilemiştir.

Uluslararası Şeker Örgütünün 2001 yılı raporlarına göre, Türkiye, pancar şekeri üreten ülkeler arasında, şeker üretimi bakımından üçüncü; FAO istatistiklerine göre ise, pancar üretimi bakımından beşinci ve şeker üretimi bakımından dördüncü sırada yer almaktadır.

Buraya kadar olan bahislerde hep Şeker Sanayiinin coşku dolu ve umut saçan hikayesinden söz ettik. Ülkemiz için bu denli önemli ve hayati öneme sahip bu müessesesini nasıl bir gelecek beklemektedir?

Cumhuriyeti kuran iradenin fevkalade ileri görüşlülüğü sayesinde, fabrikalar özellikle büyük ölçeklerde arazi varlığına sahiptir. Fabrikaların işletme sahası dışında kalan alanları, adeta birer peyzaj bahçesi görünümündedir. Şehirlerin nefes alabildikleri birer yeşil alan cennetidir.

DTÖ, DB ve IMF dayatmalarıyla "özelleştirilsin" yaygarası koparılan ve Çok Uluslu Şirket kartelleriyle A.B.D'ye sırtını dayamış tatlandırıcı sektörünün, iktidarın da koruma kalkanını yanına alarak sergilediği şımarık tutum ve davranışları ile iyice köşeye sıkıştırılan Türk Şeker Sanayii ve Türk çiftçisini hangi akıbet beklemektedir?

Yeni tesisler kurmak suretiyle ülkeye yatırım yapmaya hevesli olmayan bu

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

çevreler, ülkemizde mevcut ve her birinde Cumhuriyet Türkiye'sinin emeği, alın teri ve şerefi saklı olan bu kuruluşları, kısacası Cumhuriyetimizin kazanımlarını hemen ve ucuz yollu kapatmak istemektedirler. Bu dış çevrelere içerideki yerli işbirlikçiler de destek olmakta, arka çıkmaktadır. Özellikle şeker fabrikalarının özelleştirilmesi söz konusu edildiğinde, fabrikaların paha biçilmez değerdeki arazileri ve yeşil alanlarında konut yapımı vs. gibi rant alanları elde edineceğini düşleyen akbabaların korusu diğerlerine katılmaktadır.

Atatürk diyor ki;

"Efendiler !

Avrupa'nın bütün ilerlemesine, yükselmesine ve medenileşmesine karşılık, Türkiye tam tersine gerilemiş ve düşüş vadisine yuvarlanadurmıştır.

Artık vaziyeti düzeltmek için mutlaka Avrupa'dan nasihat almak, bütün işleri Avrupa'nın emellerine göre yapmak, bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi bir takım zihniyetler belirdi.

Halbuki hangi istiklal vardır ki; ecnebinin nasihatleriyle, ecnebinin planlarıyla yükselebilirsin?

Tarih böyle bir hadiseyi kaydetmemiştir."

Değerli dostum Baki Remzi Suiçmez, TMMOB yayını olan "Mühendislik Mimarlık Öyküleri-I " adlı kitaptaki "Yeşil Çay Yaprağından, Demli Çay Bardağına Bir Başarı Öyküsü" başlığıyla kaleme aldığı yazıda; çayı kendi adıyla ülkemize tanıtan ve bir Cumhuriyet kuruluşu olan Çay-Kur'un özelleştirmeye giden süreçte ve sonrasında nelerle karşı karşıya bırakıldığını, -kör parmağım gözüne misali- gerçekleri görmemekte, anlamamakta ısrar edenlere bütün çıplaklığıyla anlatmıştı.

Orada anlatılan tüm gerçeklerin, yarın Şeker Sanayii cephesinde yaşanmayacağına garanti var mıdır?

Akıllı bir boksör, aynı yere üç kere yumruk alır mı?

Cumhuriyetin kazanımı olan bu değerli kurumları, milletin gözünün içine baka baka, hindi böbürlenmeleriyle ve kendi tabirleriyle "babalar gibi" satabilecekler midir?

Bunu yaparken tarihe ve Atatürk'ün mirasına sahip çıkan yurtseverlere hesap verebilecekler midir?

Ata sözümüz; "cesaret cahilliğin eseridir" demiyor mu?

Şairimiz Akif;

"Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir?

Onu en çulpa herifler de emin ol becerir.

Hele sen gösteriver,işte şudur kubbe diye,

İki ırgatla iner şimdi Süleymaniye.

Ama gel kaldırım dedin mi heyhat o zaman,

Bir Süleman daha lazım,bir de Sinan."

Dizeleriyle, bugünkü hali anlatmıyor mu?

Ama ata mirasına sahip çıkmaya kararlı yurtseverler unutmasınlar.

"Kargalar sürüyle fakat alçak, kartallar yalnız ama yüksek uçar." (Şeyda)

Türkiye; siyaset bezirganları ve pazarlamacıları için çekip çevrilmesi kolay ülke zannedilebilir. Konumuz özelleştirme olunca, siyasi kadroların neleri becerdiği, satılması için adeta yırtındıkları ulusal değerlerimizi ne hale getirdikleri bilenlere yabancı değildir.

Çok Uluslu Şirketleri vasıtasıyla uluslar arası tröstlerin iştahını kabartan Cumhuriyetin bu temel değerleri, IMF'nin ve Brüksel vokalistleriyle onların yerli işbirlikçileri olan sermayenin rant arzularına kurban edilecek ve onlara altın tepside sunulacak mıdır?

İşte bütün mesele budur.

"Zulüm ile abat olanın ahiri berbat olur.", "Hub-ül vatan, minel iman." (Vatan sevgisi, imandandır.), *"Bir mih bir nalı, bir nal bir atı, bir at bir yiğidi, bir yiğit bir orduyu düşürür."* (Cengiz Han) özdeyişlerinden kuvvet alarak; ulusal değerlerin asıl sahiplerinde kalmasını savunmak ve bunun için mücadele vermek, tüm vatanseverler için asli görev olmak zorundadır.

Gerisi, bir gün tarihle hesaplaşmak zorunda kalacak vatan satıcılarıyla, gavur kayırcılarına kalmaktadır.

Kutsal amaçlar için mücadele veren ve verecek olan kahramanları tarihimiz hayırla anacak ve alkışlayacaktır.

O yiğitlere selam olsun.

KAYNAKÇA

1. TŞFAŞ, Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.Yayınları, Yayın No: 22, Ekim 2003, Ankara.
2. Günaydın,Gökhan, Türkiye Şeker Sektörü Analizi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası-Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi (KİGEM) Yayını, Mayıs 2001, Ankara,
3. <http://www.turkseker.gov.tr>

**Cumhuriyet'in Kuruluşundan
Bir Mühendislik Öyküsü:
CAM SANAYİİ**

Dr. Baha KUBAN

Kurtuluş Savaşı sonrası genç Cumhuriyet'in ilk sınıai girişimlerinden biri cam sanayinin kurulması olmuştur. 1933'de hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı cam sanayinin kuruluşunu öngörmekteydi. Aralık 1933'de Başbakanlık için hazırlanan bir raporun seramik endüstrisi ile ilgili bölümünde cam sanayisinde modern endüstrinin gerekleri anlatılmakta, hammadde tedariği, talep ve kapasiteler değerlendirilmektedir. Raporda ilk aşamada 3.000 ton/yıl kapasiteli bir şişe ve bardak üretiminin, daha sonraki yıllarda da 2.000 ton/yıl kapasiteli bir pencere camı üretiminin devreye alınması tavsiye edilmektedir.

Cumhuriyet Hükümeti 1934 yılında çıkardığı bir kararname ile İş Bankası'na Türkiye'de cam sanayisini kurma görevini verir. Kararnameyle bu fabrikaya 8 ilin talebini karşılamak üzere 25 yıllık bir imtiyaz tanınır. Fransız Fours Stein firması fabrikanın ilk tesisatını getirir, ilk kalıplar ve cam ustalarının bazıları 1902'de kapanan Modiana fabrikasından gelirler. Üretim 1 Temmuz 1935'de başlar.

Atatürk fabrikanın kuruluşu ile yakından ilgilenmektedir. Karşılaşılabilecek zorlukların aşılması için en yakın arkadaşlarından Kılıç Ali, Hacı Mehmet, Cavit ve Mustafa Mecdi Boysan Beyleri idare meclisine koyar. Bu arada kendiside tam üç kez fabrikayı ziyarete gelir.

27 Mayıs 1935'de henüz montaj devam etmektedir ve fabrikanın tarihinde unutulmaz bir gün yaşanır. Fabrikanın umum müdürü Adnan Berkay'ın anılarından devam edelim:

" Büyük Atamız, yanında Şişe ve Cam Fabrikası Şirketi'nin İdare Meclisi Reisi Sayın Bay Ali Kılıç, Salih Bozok, Hasan Cavit, Hacı Mehmet ve diğer zevat olduğu halde ansızın fabrikaya geldiler.

Mühendislik Mimarlık Öyküleri-2

Deha ve enerji fışkıran nazırları ile yapılmakta olan işleri tetkikten sonra bana hitaben: ‘ Adnan Bey, bu fabrikada kesme kristal cam da yapılacak mı?’ sualini tevcih buyurdular. Ben, fabrika tesisatı meyânında kristal cam imaline mahsus tertibatın bulunmadığını, ilk merhalede kristal imalatının müşkülâtını, böyle bir fabrikasyonun ilerde ele alınmasının düşünüldüğünü izaha çalışırken, müşfik fakat itiraz kabul etmeyen bir kat’i bir sesle , ‘ben bundan böyle soframda kendi fabrikamızın kristal bardaklarını kullanmayı isterdim, yapılabilir ise memnun kalırım’ emrini verdiler. Bu direktif bizim için ikinci bir enerji kaynağı oldu. Geceyi gündüze katarak kristal cam imaline lüzumlu tertibatı kısa bir zaman içerisinde fabrikaya ilave ettik. Mübarek Atamız için ‘KA’ inisyalini taşıyan kesme ve oymalı bardak takımlarını Çankaya’ya gönderirken heyecandan kalbim duracak gibi idi. Acaba büyük Ata yaptığımızı beğenecek miydi?”

Atatürk Paşabahçe imalatı kristal bardaklarla Savarona’da konuklarını ağırlıyor

Cumhuriyet’in tüm yeni sınai yatırımlarında olduğu gibi Paşabahçe’deki fabrikanın devreye alınması, kaliteli bir ürün elde edilmesi, teknolojinin uyarlanması ve geliştirilmesi dönemi, işçilerin, mühendislerin, memurların büyük bir şevk ve hevesle çalıştıkları bir dönem oldu.

Fabrikanın yerinin Paşabahçe olarak seçilmesinin iki temel nedeni vardı: Birincisi buradaki camcılık geleneği, cam ustalarının mevcudiyeti, ikincisi, yanı başındaki Tekel fabrikası. Deniz kenarında bulunması, hammadde ve mamul taşıma kolaylıkları, ayrıca en büyük pazar olan İstanbul’a yakınlığı diğer avantajlardı.

Paşabahçe fabrikasının cam üretimine başlama tarihi olan 1 Temmuz